

T.C

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ BİLİM DALI

**MOĞOLCA ATASÖZLERİYLE TÜRKİYE
TÜRKÇESİ ATASÖZLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Sugarnyam ULZİİBAYAR

BURSA – 2020

T.C

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ BİLİM DALI

**MOĞOLCA ATASÖZLERİYLE TÜRKİYE
TÜRKÇESİ ATASÖZLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Sugarnyam ULZİİBAYAR

Danışman:

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

BURSA – 2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 14/09/2020

Tez Başlığı / Konusu: MOĞOLCA ATASÖZLERİYLE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ATASÖZLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarında
oluşan toplam 93 sayfalık kısmına ilişkin, 12/09/2020 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit
programından (*Turnitin*)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin
benzerlik oranı % 12'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması
Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez
çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü
hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Sugarnyam Ulziibayar

Öğrenci No: 701641014

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Yüksek Lisans

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN
12.09.2020

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek lisans olarak sunduğum ‘Moğolca Atasözleriyle Türkiye Türkçesi Atasözlerinin Karşılaştırılması’ başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarını usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

29/09/2020

Adı Soyadı : Sugarnyam ULZİIBAYAR
Öğrenci No : 701641014
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Programı : Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans
Statüsü : Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Sugarnyam ULZİİBAYAR
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı	: Türk Dili
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: ix+ 76
Mezuniyet Tarihi	: 29/09/2020
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

MOĞOLCA ATASÖZLERİYLE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ATASÖZLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu çalışmada Metin Yurtbaşı'nın 'Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü' ve Moğolca atasözleri için Zayabaatar.D, Ş.Çoimaa'ların Mongol züir tsetsen ügiin gurvan myangan deej' sözlükleri esas kaynak olarak, ihtiyaç duyuldukça diğer atasözleri çalışmaları da dikkate alınarak tarama yoluyla Moğolcada ve Türkiye Türkçesinde kullanılan atasözleri karşılaştırılmıştır. Ortaklık gösteren atasözleri, biçim ve anlam açısından üç ayrı başlık altında incelenmiştir. Hem biçim hem anlam yönünden benzer, biçim yönünden kısmen benzer, anlam yönünden aynı, biçim yönünden farklı, anlamı aynı olan atasözleri tespit edilmiştir. Tespit edilen atasözlerindeki ortaklıklar, Türk ve Moğol halklarının ortaklığını vurgulayacaktır.

Anahtar kelimeler: Atasözü, Moğolca Atasözleri, Türkiye Türkçesi Atasözleri, Türkçe, Moğolca.

ABSTRACT

Name and Surname : Sugarnyam ULZİİBAYAR
University : Bursa Uludağ University
İnstitution : İnstitute of Social Scienses
Field : Turkish Language and Literature
Branch : Turkish Language
Degree Awarded : Master
Page Number : ix+76
Degree date : 29/09/2020
Supervisor (s) : Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

A COMPARİSON BETWEEN TURKİSH AND MONGOLİAN PROVERBS

In this study, the dictionaries "Classified Dictionary of Proverbs" by Metin Yurtbasi and "Mongol zür tsetsen ügiin gurban myangan deej" by Zayabaatar D. and S. Coimaa were referred to as the main sources, and the proverbs used in Mongolian and Turkish spoken in Turkey were also compared, taking into account other studies on proverbs where necessary. Proverbs that share common characteristics have been studied in three separate sections in terms of form and meaning. Proverbs which are similar in form and meaning, partly similar in form, equal in meaning, different in form but same in meaning have been determined through the study. Common aspects in the identified proverbs will emphasize the common characteristics of the Turkish and Mongolian peoples.

Key Words: Proverbs, Mongolian Proverbs, Proverbs in Turkish spoken in Turkey, Turkish, Mongolian.

ÖNSÖZ

Altay Dilleri grubunda yer alan Türkçe ve Moğolcanın ortak yönleri yüz elli yıldan fazla süredir incelenmektedir. Türk ve Moğol halklarının ortak köke dayandırılması kuşkusuz çok yönlü, disiplinler arası araştırmaları gerektirir. Bu araştırma kollarından biri de dildir. Dil de kendi içinde daha ayrıntılı dallara ayrılır. Bir dil ürünü olan özlü sözler, yani halk edebiyatının unsuru olarak değerlendirdiğimiz atasözleri, alt daldır. İki dildeki atasözlerinin karşılaştırılması sadece bir dilsel veri olarak değil, antropolojik, sosyolojik, tarihi ve kültür açısından da önemli bir veri bankasıdır. Bu açıdan bakıldığında atasözlerinin karşılaştırılmalı incelemesi ayrı bir ehemmiyet kazanır.

Bu çalışmada Moğolca ve Türkiye Türkçesinde kullanılan atasözlerinin biçim ve anlam açısından karşılaştırılmalı incelenmesi hedeflenmiştir.

Türkiye Türkçesini öğrenmeyle başlayan eğitim hayatım boyunca bilgilerinden istifade ettiğim Hocalarımdan biri Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA' ya, arkadaşım Zhamila ARZYBAEVA' ya içten teşekkür ederim. Ayrıca tezimin konusu gereği çalışmalarından çok yararlandığım Prof. Dr. Bülent GÜL' e ve özellikle danışmanım, değerli Hocam Prof. Dr. Hatice ŞAHİN' e teşekkürü borç bilirim.

Sugarnyam Ulziibayar

Bursa 2020

İÇİNDEKİLER

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ	5
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	5
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
ÇalışmanınYöntemi	2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Türkiye Türkçesinde Atasözleri	5
1.1 Atasözlerinin Doğuşu	5
1.2 Atasözünün Tanımı	6
1.3 Atasözlerin Özellikleri	7
2. Moğolcada Atasözleri	11
2.1 Tarihî Moğol Atasözleri	11
2.2 Moğol Atasözlerinin Özellikleri	17
3. Türk – Moğol İlişkileri ve Türkiye’de Yapılan Çalışmalar	23

İKİNCİ BÖLÜM

2. Moğolca Atasözleriyle Türkiye Türkçesi Atasözlerinin Karşılaştırılması	27
2.1 Moğolca Atasözleriyle Türkiye Türkçesi Atasözlerinin Karşılaştırılması....	27
2.1.1 Hem Biçim, Hem Anlam Yönünden Benzer Olan Atasözleri.....	27
2.1.2 Biçim Yönünden Kısmen Benzer, Anlam Yönünden Aynı Olan Atasözleri.....	40
2.1.3 Biçim Yönünden Farklı, Anlamı Aynı Olan Atasözleri	53
Sonuç.....	72
Kaynakça.....	73
TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU.....	76

KISALTMALAR

Kısaltma

Bk.

b.

c.

s.

TDK

UB

vb.

y.y

Bibliyografik Bilgi

Bakın

Baskı

Cilt

Sayfa

Türk Dil Kurumu

Ulaanbaatar

Ve başkaları

Yüz Yıl

GİRİŞ

Dünyada atasözleri araştırmaları yakın zamanlarda başlasa da, atasözlerinin ortaya çıkışı çok eskilere dayanmakla birlikte ne zaman oluştuğu bilinmez. Ancak tüm dillerde mensubu olduğu halkına dair her şeyi içerisinde barındırır. Atasözleri incelemeleriyle o halkın yaşayış tarzı, dünya görüşü, dünya algısı, felsefesi, psikolojisi, sosyolojisi, kültürü, tarihi, inançları ve değerleriyle ilgili çok yerinde tespitler yapılabilmektedir. Ayrıca iki dildeki atasözlerinin karşılaştırılarak incelenmesi, ‘ortak’ veya ‘farklı’ yönleri ortaya koyabilecek engin veriler sunmaktadır. Bu ve buna benzer gayelerden yola çıkılarak Moğolca ve Türkiye Türkçesindeki atasözleri karşılaştırılarak incelenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde atasözleriyle ilgili teorik bilgiler ve araştırmalar önce Türkiye Türkçesindeki kaynaklara, devamında Moğolca kaynaklara dayanılarak özetlenmiştir. Ayrıca Türkiye Türkçesinde yazılan atasözleri dâhil Moğolca ile ilgili çalışmalardan da söz edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünü inceleme kısmı oluşturmaktadır. Türkçe atasözleri için Metin Yurtbaşı’nın ‘*Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*’ ve Moğolca atasözleri için Zayabaatar.D, Ş.Çoimaa’ların ‘*Mongol züir tsetsen ügiin gurban myangan deej*’ sözlükleri esas kaynak olarak, H.Arif’in ‘*Örneklî Açıklamalı Atasözleri*’, O.Aydın’ın ‘*Tarih Boyunca Türk Atasözleri*’, Ö.A.Aksoy’un ‘*Atasözleri, Deyimler*’ ve H.Akim’in ‘*Mongol züir tsetsen ügiin tovç tailbar toli*’, G.Erdene-Oçir’in ‘*Zarim züir ügiin tovç tailbar*’, N.Dambasüren’in ‘*Mongol ardin züir üg*’ gibi çalışmaları ise yardımcı kaynak olarak kullanılmıştır. Türkçe ve Moğolca için taranan binlerce atasözünden biçim ve anlam açısından ortaklık, benzerlik gösteren 176 atasözü tespit edilebilmiştir. Tespit edilen bu atasözlerinin biçimi dikkate alınarak üç alt başlık altında değerlendirilmiştir. Bunlar ‘Hem Biçim Hem Anlam Yönünden Benzer Olan Atasözleri’, ‘Biçim Yönünden Kısmen Benzer, Anlam Yönünden Aynı Olan Atasözleri’, ‘Biçim Yönünden Farklı, Anlamı Aynı Olan Atasözleri’ şeklindedir.

Çalışmanın Yöntemi

Metin Yurtbaşı'nın 172 tematik konu, 10 bin atasözünden oluşan 'Sınıflandırılmış Atasözleri' kitabında geçen atasözleri tek tek taranmış ve açıklamalarından yola çıkarak Moğolcada karşılığı aranmıştır. Bunun için esas olarak Zayabaatar.D, Ş.Çoimaa 'Mongol züir tsetsen ügiin gurvan myangan deej' sözlüğü kullanılmıştır. Bunun dışında H.Arif'in 'Örnekli Açıklamalı Atasözleri', O.Aydın'ın 'Tarih Boyunca Türk Atasözleri', Ö.A.Aksoy'un 'Atasözleri, Deyimler'; 'Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü' ve H.Akim'in 'Mongol züir tsetsen ügiin tovç tailbar toli', G.Erdene-Oçir'in 'Zarim züir ügiin tovç tailbar', N.Dambasüren'in 'Mongol ardin züir üg' gibi kaynaklar da ihtiyaç duyuldukça taranmıştır.

İnceleme yapılırken Türkçenin alfabetik sırasına göre Metin Yurtbaşı'nın 'Sınıflandırılmış Atasözleri'nin sırası esas alınmıştır. Önce koyu renkte Türkçe atasözü ve bazı atasözlerinin daha yaygın olan kullanılan benzeri, altına Moğolca atasözü verilmiştir. Moğolca atasözleri, Moğolcada olduğu gibi Kiril harfleriyle verilmiştir. Bunun yanında Latin harfleriyle de verilmiştir. Daha sonra alta eğri (italik) şekilde Moğolca atasözünün çevirisi konmuştur. Devamında açıklanmıştır. Örnek:

‘Altın çamura düşmekle kıymetten düşmez

Алт хэдий удсан ч өнгө нь хувирахгүй,

Алдартан хэдийүхсэн ч нэр нь мартагдахгүй

‘Altın ne kadar saklansa da rengi solmaz, şöhretli insan ölse de ismi unutulmaz’: Bu Moğol atasözün anlamı iyi insan nerde, hangi durumda olsa da gerçek değerini kaybetmez. Altın, her halk için madeni bir kaynak, zenginlik simgesidir. Bunun gibi iyi insan da toplum için birer zenginliktir, herhangi bir durumda bulunsa da gerçek değerini asla kaybetmez. Bu, bir evrensel bir anlayıştır. O yüzden hem Türkçede hem de Moğolcada aynı atasözünü görmekteyiz’.

Karşılaştırılan atasözleri ‘Hem Biçim Hem Anlam Yönünden Benzer Olan Atasözleri’, ‘Biçim Yönünden Kısmen Benzer, Anlam Yönünden Aynı Olan Atasözleri’, ‘Biçim Yönünden Farklı, Anlamı Aynı Olan Atasözleri’ başlıkları altında incelenmiştir. Birer örnekle özetleyecek olursak aşağıdaki gibidir:

Hem Biçim Hem Anlam Yönünden Benzer Olan Atasözleri:

Bir taş attı, iki kuş vurdu

Нэг сумаар хоёр туулай буудах

Bir okla iki tavşan vurmak.

Biçim Yönünden Kısmen Benzer, Anlam Yönünden Aynı Olan Atasözleri:

Korkağın gözleri çift görür

Айсан хүнд аргал хөдлөх

Korkak insana tezek bile kımıldar görünür.

Biçim Yönünden Farklı, Anlamı Aynı Olan Atasözleri:

Boz atın yanında duran ya tüyünden çeker ya huyundan

Алтны дэргэд гууль шарлана,

Сайны дэргэд муу сайжирна

Altının yanındaki pirinç sarı rengi alır, iyinin yanındaki kötü iyileşir.

Moğolca atasözleri doğrudan kelime kelimesine Türkiye Türkçesine çevrildiği için kimi zaman tuhaf cümleler ortaya çıkmıştır. Atasözleri biçim ve anlam yönünden karşılaştırıldığı için bu tür çevrilere, cümlelere fazla müdahale edilmemiştir.

Kimi zaman bir atasözünün diğer dilde birden fazla karşılığı veya tamamlayıcı nitelikte örnekler olduğu takdirde açıklama kısmına eklenmiştir. Örnek:

Biri yarar, ikisi karar, üçü zarardır

Шунал ихэдвэл унал,

Шуурга ихэдвэл зуд

Aşırı açgözlülük gösterse düşüş, şiddetli fırtına olursa felaket: Maddesel şeylerden gözü doymayıp daha fazlasını isterse ileride sadece maddi şeyler için ellerinden gelebilecek kötülük yapmaya razı olup insansı davranışı kaybedecek anlamı yansıtmaktadır ve böyle gözü doymayanlar sonuçta zavallı biri olup biteceğini de

söylemiştir. Konuşma ve yazı dilinde, ‘Шунал ихэдвэл шулам болно’ ‘Açgözlülük aşarsa şeytan olur’, daha uzun şekilde ‘Шунал ихэдвэл шулам болно, дур ихэдвэл тулам болно’ ‘Açgözlülük aşarsa şeytan olur, fazla arzularsa tembel olur’, ‘Шуналаар баяждаггүй, сувдагаар таргалдаггүй’ ‘Açgözlülük ile zenginleşmez, oburlukla kilo alınmaz’ gibi de kullanımları mevcut.

Çalışma boyunca Ferdinand D. Lessing’in ‘Moğolca-Türkçe Sözlüğünün’ Günay Karaağaç’ın çevrisi kullanılmıştır. Yeri geldikçe kullanılan diğer sözlükler kaynakçada verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ATASÖZLERİ

1.1 Atasözlerinin Doğuşu

Atasözleri, çoğu bilim adamın söylediği gibi tüm ulusta var olan dil hazineleridir. Bu sözler ait olduğu milletin yaşam tarzını, hayat tecrübesini, kültür seviyesini ve dünyaya bakışını gösteren söz değerleridir. Bir ulusun ortak deneyimlerinin sonucu olan atasözlerinde toplumsal ve doğal olaylar, hakikatler, örf ve âdetler, inanışlar dile getirilir. Atasözlerin doğuşu da bir ulusun tarihi olayların gösterişi olabilmektedir. Bu konudaki görüşleri aşağıda gösterildiği şekilde özetlemek mümkündür:

‘Atasözlerinin meydana gelişi bütün halk edebiyatı çeşitlerinin meydana gelişi gibidir. Bunları ilk söyleyenler belli olmamakla beraber güzel, manalı ve yerinde söz söylemesini beceren ve bu tür sözleri iyi ve çok bilen kimseler, herhalde, eskilerini örnek tutarak yenilerini icat etmek veya ufak tefek farklarla değiştirmek suretiyle bu sözlerin sayısını arttırmışlardır.’ (İnönü (Türk) Ansiklopedisi 87s).

Bunun dışında Ömer Asım Aksoy atasözlerinin çıkışı ve biçimlenmesi hakkında daha kısa ve öz olarak bir kişinin ortaya atmasıyla zamanla birçok kişilerin bunun üzerinde eklemeler, değiştirmeler gibi biçim verildiğini vurgulayıp böyle son biçimiyle atasözünün bütün niteliklerini kazanmış olduğunu söylemektedir.

Bir atasözünün ilk taslağını kuşkusuz ki tek kişi ortaya atmıştır. Ama zamanla birçok kişiler onun üzerinde yontmalar, eklemeler, değiştirmeler yapmışlar; ona kamunun beğendiği, benimsediği bir biçim vermişlerdir. İşte ilk taslak, bu son biçimiyle atasözlerinin bütün niteliklerini kazanmış ve bir kişinin malı olmaktan çıkarak toplumun malı olmuştur.¹

Bir de atasözlerinin eskiliği ve yeniliği konusunda, atasözlerinin yüzlerce yıl halk ortasında kaynayıp atasözü niteliğini kazanmış olan atasözlerinin zamanla değişiklikler olabilmesini ve eski atasözlerinden bugün unutulmuş olanlar bulunduğu gibi yeni zamanlarda doğmuş atasözleri de var diyerek örnekle söylenmektedir.

Atasözlerinin, atalardan kalma, eski, ulusal varlıklar olduğunu söylüyoruz. Bu ‘eskilik’ niteliği üzerinde biraz durmak gerek. a.) yüzlerce yıl halk potasında kaynadıktan sonra atasözü niteliğini kazanmış olan bir sözün sözcüklerinde sözdiziminde zamanla değişiklikler olabilir. Örnek olarak iki atasözünün bugünkü, XV. Ve XI. yüzyıllardaki biçimlerini bir arada gösterelim:

*Kurt komşusunu yemez (Bugünkü)
Kurt konşısın incitmez. (XV. yüzyıldaki)
Böri koşnısın yimes. (XI. yüzyıldaki)*

b.) Eski atasözlerinden bugün unutulmuş olanlar bulunduğu gibi yeni zamanlarda doğmuş atasözleri de vardır. Dokuz yüzyıl önce yaşadıkları Divanü Lûgat-it Türk’ten anlaşılan atasözlerinden kimisi bugün de yaşamakta ise de kimisi unutulmuştur. Dahası XV. yüzyıl atasözlerinin durumu da böyledir. Örneğin Divan’daki:

¹ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, s.28

*Otuğ odhguç birle üçürmes. (Ateş alevle söndürülmez)
Buzdan suv tamar. (Buzdan su damlar)
Teşük suvda belgürer. (Kasık yarığı suda belli olur) ²*

1.2 Atasözünün Tanımı

Atasözlerinin tanımı bugüne kadar bilim adamları tarafından defalarca yapılmıştır. Atasözünü tanımlama konusunda Türkçe ilk kaynaklardan biri sayılan Şemseddin Sami'nin Kamus-i Türki'sinde şöyle açıklanmaktadır: 'Bir kaide-i umumiyye numüne olmak üzere irad olunan söz ve manaya zahirisi kasd olunmayıp zımnen ve kinayeten diğer bir şeye delalet etmek üzere irad olunan söz.'³

Ömer Asım Aksoy'e göre atasözleri halkın yıllarca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğduğunu söylemektedir.

Bizim, gelenekle yerleşmiş bir atasözü anlayışımız vardır. Bu anlayışa göre atasözleri, ulusal varlıklardır. Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Ulusun ortak düşünce, kanış ve tutumunu belirtir, bize yol gösterirler. Bir atasözüyle belgelendirilen tutumun doğruluğu herkesçe kabul edilir.⁴

Hatice Şahin'e göre atasözü, belli bir görenek ve dünya görüşü sonucu bir millete mal olan kültür ve dil hazineleri olarak tanımlamaktadır.

Atasözleri belli bir gelenek ve dünya görüşü sonucu bir millete mal olan kültür ve dil hazineleridir. Atasözleri toplumların çok uzun bir dönem içinde yaşadıkları olaylardan, tecrübelerden çıkarılan sonuçlar olarak doğmuştur.⁵

Muhittin Bilgin ise, atasözü halkın ortak kullanımına giren kalıplaşmış özlü sözler olarak tanımlamıştır.

Uzun gözlem ve deneyimlere dayanan yargıları, genel bir kural, bilgece bir düşünce ya da öğüt olarak yansıtan ve halkın ortak kullanımına giren kalıplaşmış özlü sözleridir.⁶

² Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s.28-29.

³Metin Karadağ, *Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri*, Ankara: Karşı Yayınları, 1995, s.259.

⁴Aksoy, Ömer Asım; *Atasözleri, Deyimler*, TDAY Belleten, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, 1962, s.131-166,

⁵Şahin.H., 'Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Atasözleri Üzerinde bir Karşılaştırma Denemesi', Akademik Araştırmalar Kasım-Ocak 2006

⁶Muhittin Bilgin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, Ankara: Anı yayıncılık, 2006, s.63.

Pertev Naili Boratav, atasözünün halk edebiyatı türü olarak diğerlerinden farkına değinir.

Halk edebiyatımızda, atasözleri sözlü gelenekte uzun yıllardan beri yaşamaktadır. Pertev Naili Boratav atasözleri şöyle tanımlamaktadır: Atasözünün halk edebiyatı türü olarak, düz konuşmadan bağımsız bir varlığı düşünülemez; yani atalarsözü, masal ya da türkü gibi durup dururken tek başına söylenmez.⁷

Öte yandan Hengirmen, atasözlerin tanımı şöyle demiş: ‘*Bir toplumun duygu, düşünce, inanç ve kültür dünyasını yansıtır. Bu sözler, topluma mal olmuş, toplum tarafından benimsenmiş ve yüzyılların düşünce ve mantık sisteminden geçerek günümüze dek gelmiş kısa ve özlü sözlerdir. Halkın ortak malıdır ve halk tarafından aynı biçimde söylenir ama halkın yalnızca ortak duygu ve düşüncelerini değil, ortak dil zevkini de yansıtır.*⁸

Bülent Gül de atasözlerinin özelliklerini şöyle dile getirmiştir. “Atasözleri, bir milletin kültürünü en iyi tanıtan ürünlerdir. Atasözleri, toplum yaşamı içinde yaşanan olaylar ve kazanılan tecrübeler sonucunda kültürel öğelerle birleşerek kalıplaşan, kendine kalıcılık sağlayan ve böylece dilden dile dolaşan çeşitli yargı, hüküm ve görüş yüklü sözlerdir.⁹

Yukarıda açıklanan tanımlardaki ortak yönler şöyledir:

- *Ulusal varlık;*
- *Halkın ortak düşüncesi;*
- *Yüzyıllar boyunca geçirdikleri deneme, düşünce, inanç ve duygunun yansıması;*
- *Halkın ortak malı;*
- *Kısa ve özlü söz.*

1.3. Atasözlerinin Özellikleri

Atasözleri üzerine çalışan bilim adamlar atasözlerini birçok açıdan incelemişlerdir ve bu kalıplaşmış sözlerin şekil ve kavram özellikleri bakımından araştırmacıların çoğu

⁷Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1992, s.119

⁸Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Engin Yayınevi, 1998, s.428, 444.

⁹Bülent Gül, *Moğol Atasözleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2010, s.11

ortak görüştedirler. Bugüne kadar yapılan çalışmalara bakıp atasözlerin şekil özellikleri şöyle özetlenebilir:

a. Kalıplaşmış sözlerdir:

Eskiden beri kullanılagelen atasözleri unsurlarının veya sözcüklerin yeri değiştirilemez. Başlangıçta nasıl kullanılmışsa, öyle devam edilmektedir.

Deyimlerdeki sözdiziminin bozulmaması, sözcüklerin yerine başka sözcük getirilememesi gibi özellikler, atasözleri için de geçerlidir. Ancak atasözlerindeki kalıplaşma, deyimlere göre, daha sıkıdır; atasözleri eylem çekimine girmez, atasözünü oluşturan sözcükler ek almaz.¹⁰ Bunun yanında Ömer Asım Aksoy da atasözlerin kalıplaşmış, değişmez bir kalıp sözler olduğunu da belirtmektedir. Diyor ki, atasözleri kalıplaşmış sözlerdir: her atasözü, belli bir kalıp içinde, belli sözcüklerle söylenmiş olan donmuş bir biçimdir. Sözcükler değiştirilip yerlerine aynı anlamda da olsa başka sözcükler konulamayacağı gibi sözdiziminin biçimi de bozulamaz.¹¹

Dil bilimcilerin çoğu atasözlerinin kalıplaşmış ve değişmez olduğunu savunurken İlhan Başgöz bu konuda böyle bir görüş ortaya atmaktadır: *Atasözleri gibi kısa ve değişmez görünen folklor örnekleri bile zamanla değişen bir dinamiklik gösterirler.¹²*

b. Kısa ve özlü sözlerdir: Atasözlerin ana işlevi ahlaki bilgi vermek ve yol göstermektir. Bunun için insanlar unutmamasın diye kısa cümleyle kurulmaktadır. Muhittin Bilgin atasözlerinin bir ya da iki tümceyle kurulduğunu söyleyip biçimsel oluşumu şöyle açıklamıştır:

- *Ses yinelemelerine yer verenler: Bol bol yiyen bel bel bakar; Kaynayan kazan kapak tutmaz. (İlk örnekte /b/' sesi beş, /l/ sesi dört kez, ikinci örnekte /a/ sesi sekiz, /k/ sesi dört, /y/ ve /z/ sesleri de ikişer kez kullanılmıştır.)*
- *Ölçülü-uyaklı (şiir biçiminde) söylenenler: At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır; Dumansız baca olmaz, kahırsız koca olmaz; Katrandan olmaz şeker, olsa da cinsine çeker.*
- *Karşılıklı konuşma biçimindekiler: Saçım ak mı, kara mı? – Önüne düşünce görürsün; Hekim kim? – Başına gelen*

¹⁰ Muhittin Bilgin, a.g.e., s.63.

¹¹ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* 1, İnkılap Kitapevi Yayını, 1998, s.15

¹² İlhan Başgöz, *Bir Atasözümüz'ün Yedi Yüzlük Tarihi*, İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri' Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1995, s.79

- *Öykülemeye başvurulanlar: Arsızın yüzüne tükürmüşler, 'Yağmur yağıyor' demiş. Kurda, 'Neden ensen (boynun) kalın? 'demişler, 'İşimi kendim görürüm de ondan' demiş.*
- *Eksilteli tümce biçimindekiler: Böyle baş böyle tıraş; Harman el ile, düğün yel ile.¹³*

c. Atasözlerinde farklı kipler kullanılır: Atasözlerinde genellikle geniş zaman kipi kullanılmaktadır. Hengirmen, atasözlerindeki kiplik kullanımları daha ayrıntılı şekilde açıklamıştır:

1. *Atasözleri genellikle üçüncü kişiyi gösteren geniş zaman kipli cümlelerden kurulur. Atasözlerindeki kuşaktan kuşağa geçen yargılar uzun bir zamanı kapsadığı için, bu durum atasözlerinin anlam yönünün bir gereğidir. Yüzlerce yıldan beri söylenen bu sözler, geniş bir zamanı kapsadığı için doğal olarak geniş zaman kipiyle kurulmaktadır.*
2. *Atasözlerinde emir kipi: Atasözleri bir öğüt verme amacı taşıdıkları için, bazen karşıdaki bir kişiye söyleniyormuş gibi, ikinci kişi emir kipiyle kurulurlar.*
3. *Atasözlerinde geniş zaman ve emir kipinin bir arada kullanılması: İki ya da daha çok cümleciklerden oluşan bazı atasözlerinde geniş zaman kipiyle emir kipi bir arada görülür.*
4. *Atasözlerinde geniş zaman kipi: Atasözlerinin bazıları da geçmiş zaman kipiyle kurulur.¹⁴*

Dilbilimciler de atasözlerinin şekil özellikleriyle ilgili Hengirmen gibi açıklamakla birlikte atasözlerinde geniş zaman, emir kipi ve her ikisinin de bir arada kullanıldığını tespit etmiştir.

Atasözlerin bir diğer özelliği olan anlamsal özellikleri hakkında da aşağıda kısaca bahsedelim.

Atasözlerimizde ölçü, uyak, ses yinelemesi (aliterasyon) gibi şiirin yararlandığı biçimsel öğelerden başka, söz ve anlam sanatlarına da yer verildiğini belirten Muhittin Bilgin birkaç örnek vererek aktarmalı anlatımın egemen olduğunu göstermiştir:

¹³ Muhittin Bilgin, a.g.e., s.64

¹⁴ Mehmet Hengirmen, a.g.e., s. 25-27

Ağaç yaşken eğilir (eğretileme)

Ağız yer yüz utanır (düzdeğişmece)

Güvenme varlığa, düşersin darlığa (karşıtlık)

Ulu sözü dinlemeyen uluyakalır (cinas)

Atasözleri anlamsal kuruluş açısından iki öbeğe ayrılır.

a. Değişmeceli anlamla kurulan atasözleri: Atasözlerinin büyük bir bölümü gerçek anlamının dışında kullanılan sözlerdir. Türkçemizin somutlaştırmaya eğilimli bir dil olduğunu belirtmiştik. Atasözlerimizin birçoğu, deyimlerimiz gibi, somutlaştırmanın en güzel örneklerini oluşturur. Özellikle kişilere yönelik yargıların hayvanlardan yapılan aktarmalarla dile getirildiği görülür:

- Aç köpek fırın deler;
- Yılanın sevmediği ot deliğinin ağzında biter.

Kişileştirmeye dayandırılan atasözlerinin yanında, yüzlerce atasözünün başka yollarla değişmeceli anlamda kurulduğu da görülür:

- *Keskin sirke küpüne zarar.*
- *Mum dibine ışık vermez.*

b. Gerçek anlamlı atasözleri:

- *Akıllı düşman akılsız dosttan hayırlıdır.*
- *Dost ile ye iç, alışveriş etme¹⁵*

Yukarıda anlattığı gibi atasözü genel iki öbeğe ayırıp kavramları aktarmalı haldeki atasözleri ve gerçek anlamlı atasözleri olarak ayrıldığından söz edildi. Ancak bunun dışında Aksoy atasözlerinin kavram bakımından birkaç farklı çeşidini sunmaktadır.

- *Sosyal olayların nasıl olageldiklerini -uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak – yansızca bildiren atasözleri;*
- *Doğa olaylarının nasıl olageldiklerini -uzun bir gözlem sonucu olarak – belirten atasözleri;*

¹⁵ Muhittin Bilgin, a.g.e., s.65-66

- *Toplumsal olayların nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak bildirirken bundan ders almamızı (açıkça söylemeyip dolayısıyla) hatırlatan atasözleri;*
- *Denemelere ya da mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlak dersi ve öğüt veren atasözleri;*
- *Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler bildirerek (dolayısıyla) yol gösteren atasözleri;*
- *Töre ve gelenekleri bildiren atasözleri;*
- *Kimi inanışları bildiren atasözleri¹⁶*

2. MOĞOL ATASÖZLERİ

2.1 Tarihî Moğol Atasözleri

Moğol atasözleri, bir sözlü kültür ürünü olmakla beraber tarihi dönemlerde yazıya geçirildiği de bilinir. Bununla ilgili ilk yazılı kaynak olarak ‘*Moğolların Gizli Tarihi (13.yy)*’ ve *Altan Tobçi (17.yy)*’ gibi eserler verilebilir.

Moğol atasözleri ile ilgili Türkçe kaynakların başında Bülent Gül tarafından hazırlanan ‘*Moğol atasözleri*’ eseri gelir. Bülent Gül, ‘*Moğolların Gizli Tarihi*’ ve ‘*Altan Tobçi*’ eserlerinden atasözlerinin tespit ettikten sonra şöyle değerlendirir: ‘*Bu eserlerin tarihi eserler olması nedeniyle, adı geçen eserlerde çok az sayıda atasözü yer almaktadır. Bu eserlerde dedelerimizin, kadim zamandaki ihtiyarların söylediği sözler şeklinde durum karşısında söylenen sözün gücünü arttırmak amacıyla söylenmiş atasözleri yer almaktadır. Bazı atasözlerin de atasözü yapısına uygun olarak değil de doğrudan düz bir cümle şeklinde söylendiği görülmektedir.*’¹⁷

Moğolların Gizli Tarihi’ndeki atasözleri:

- a. ‘*Olon udaa guilgaj ögvöl erhemlegdeh, Tsöön udaa guilgaj ögvöl doromjlogdoh*’ ‘*Çok ricadan sonra verirsen, onun kıymeti yüksek olur; az ricadan sonra verirsen, onun kıymeti aşağı olur*’

Bu söz aslında bir atasözü yapısı içermektedir. Kız istemeyle ilgili metinde bulunmaktadır.

- b. ‘*Ohin hüinii zaya, törsön üüend ötlöhgüü*’ ‘*Kızın kaderi, doğduğu evde ihtiyarlamamaktır*’

¹⁶ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s.17,18

¹⁷ Bülent Gül, a.g.e., s.23

Kızların evlenmelerinin gerektiği, aile kurmalarının istendiği bu söz de atasözü geçerliliğindedir.

c. *'Onlar, kadim zamanki ihtiyarların sözlerini duyduk. Buna göre dost olan kimselerin hayatı ve canı bir olur. Onlar birbirlerini terk etmezler, birbirinin hayatını korurlar, diyerek yeniden dost oldular'*

Moğol atasözlerinde arkadaşlığın, dostluğun çok önemli olduğu vurgulanır. Moğolların Gizli Tarihi'nde Cengiz Han ile Camuha arasında geçen konuşma ile ilgili verilen örnekte hem dostluğun önemi hem de bunun en eski zamanlardan beri kabul gören bir anlayışın neticesi olduğu anlaşılır. Yukarıdaki konuşma, atasözü sayılabilecek konuşma şekildedir.

d. *'Ail hünii am' neg, saahalt hünii sanaa neg' 'Aile insanların canı bir, komşu insanların da düşünceleri bir'.*

Aile içindeki insanların canının bir olduğu, bir sıkıntı olduğunda ailenin bütün fertlerinin bu sıkıntıya ortak olacağı anlatılmaktadır.

e. *'Biye tergüütei, deel zahtai n' sain' 'Vücudun bir başı, elbisenin de yakasının olması iyidir'*

Metinde geçen söz, insanın ağabeyli olmasının faydalı olduğunu; aynı şekilde de elbisenin yakasının olması gerektiğini anlatmaktadır.

Altan Tobçi'de rastladığımız 'kümün aqatai, degel jiqa-tai. 'İnsan ağabeyli, deel (elbise) yakalı (Gülensoy, cümleyi şu şekilde çevirmiştir: '(Bir) adamın (bir) ağabeyi, (bir) paltonun (bir) yakası var'. Gülensoy'un palto şeklinde çevirdiği deel bugün de giyilen geleneksel Moğol elbisesidir)' cümlesi atasözü niteliği taşımaktadır. Atasözü külliyatımızda geçen şu atasözü ile Altan Tobçi'de geçen yukarıdaki atasözü birebir aynıdır: Hün ahtai/ Deel zahtai 'İnsan ağabeyli, Elbise yakalı'. Moğolların Gizli Tarihi'ndeki cümleyi de aynı şekilde çevirmek mümkündür. Atasözü külliyatımızda geçen şu atasözünde de evde veya toplum içinde sözü geçen bir kişinin olması gerektiği düşüncesi, elbisenin de yakalı olabileceği gerçeği ile pekiştirilmek istenmiştir: Deeld neg zaam baidag/ Gert neg tergüün baidag 'Deel'de bir yaka vardır, Evde bir baş vardır'.

f. Moğolların Gizli Tarihi'in 108.bölümde Temujin ve Tooril Han 'Botohan Boorjin' isimli yerde Jamuha ile buluşacaklardı ama üç gün gecikmişler o zamanda Jamuha öyle söylemiş: *'Boroon beer bolboos bolzol dor, hur beer bolboos hural dor büü hojidoy es hemeeldlüü bid'* 'Yağmurlu olsa da anlaşıldığı yerde, yağışlı olsa da zamanında' diye suçlayarak söylediği bu söz şimdiki 'Borootoi bolovç bolzoondoo, hurtai

bolovç hugatsaand’ ‘Yağmurlu olsa da anlaştığı yerde, yağışlı olsa da zamanında’ bu atasözün eski şekildir.

Altan Tobçi’deki atasözleri:

a. *Jötegergeççi qatun kümün metü qatayuçin yabu ta. ‘Kıskanç kadınlar gibi ihtiyatlı olun’*

Eski Moğol düşüncesinde kıskanç kadınların uyanık olduğu düşünülmekte, bu nedenle de insanlara/askerlere kıskanç kadınlar gibi uyanık olmak gerektiği tavsiye edilmektedir. Atasözü külliyatımızda geçen Ataaç em/ Arvan nüdtei ‘Kıskanç kadın, On gözlü(dür)’ atasözünde kadınların kıskanç olduğu, kıskanç kadınların da ihtiyatlı olacağı, devamlı kocasını takip edeceği vurgulanmaktadır.

b. *Qour-tan dayisun-ı çögen geju. Qoura-tu moyai-yi narin geju buu sana. ‘Kötü düşmanı az düşünmeyin; kötü yılanı küçük düşünmeyin’*

Bu atasözünde sayısı az da olsa düşmanın ve küçük de olsa yılanın tehlikeli olacağı, bu nedenle de ihtiyatlı olunması gerektiği anlatılmaktadır. Atasözü külliyatımızda yer alan aşağıdaki atasözünde aynı düşünce ile ‘yılanı küçük düşünme, ısırır’ denilmektedir. ‘Mogoig nariin gej büü end, hatgaj boloh; Moriig nomhon gej büü end, hairç boloh’ Yılanı küçük diye yanılma, ısırabilir; Atı sakın diye yanılma, çifte atabilir’.

Ayrıca şunu da belirtmek fayda vardır. Moğol düşünce sistemi içinde kötü düşünceli insanlar ile yılan arasında ilişki kurulmaktadır. Moğol atasözlerinde hep yılan ile kötü düşünceli insan karşılaştırılması yapılmıştır:

- *‘Muu hüniiğ enerverl, mogoig övörlösönteı adil’ ‘Kötü insana kibar davranmak, yılanı göğsüne saklamakla aynı’*
- *‘Muutai nöhörlövöl mogoin horlol, saintai nöhörlövöl sarnı genel’ ‘Kötüyle arkadaşlık edersen yılan zehiri, iyile arkadaşlık edersen ay ışığı’*
- *‘Mogoid neg hatguulsan hün, modnı ündesnees ç aih’ ‘Yılanın bir kere ısırıldığı insan, ağacın kökünden de korkar’.*

Bir de aşağıdaki bölümde olan atasözleri külliyatımızda geçen ‘Hort mogoig öçüühen gej büü bas, horton daisniğ buurai gej büü bas ‘Zehirli yılanı küçük sanıp, düşmanı güçsüz sanıp küçümseme’ bu da yukarıdaki Altan Tobçi’nde geçen atasözlü aynıdır.

c. *Güü-dü mayu buyu.dutayu-du sayin buyu.degel-i dabqui ülü dayaraya-yulum gele.degesün-ü yurba müsün-i ülü tasuram gele.geju yarlıy*

bolba. 'Bir şeye çok sahip olmak kötü mü? Çok aza sahip olmak iyi mi? Denir ki, iki paltolu biri soğuktan müteessir olmaz. Denir ki, biri, üç katlı ipi koparamaz'

Burada bir şeyin fazla olmasının zararlı olmadığı; aksine faydalı olacağı düşüncesi yaşamaktadır. Aynı zamanda tek kat ipin koparılmasının kolay olduğu, oysa üç kat ipin koparılmasının zor olduğu düşüncesinden yola çıkılarak, birlik olunması gerektiği vurgulanmaktadır. Aşağıdaki atasözünde de, aynı düşünce tarzıyla del'in, yani elbisenin kat kat olmasının insanı soğuktan koruyacağı; ipin de örülerek urgan haline getirilmesi sonucu sağlam olacağı anlatılmaktadır. 'Deeliig davharlaval daarahgüi, deesiig guramsalbal tasrahgüi' 'Del'i katladığında üşütmez, Urganı ördüğünde kopmaz.

Atasözü külliyatımız içinde yer alan birçok atasözünün varyantı da bulunmaktadır. Bu durum hem bu atasözlerinin bütün halk arasında kabul gördüğünü, hem de bu atasözlerinin yeni olmadığını göstermektedir. Bu varyantlar içinde hangisinin daha eski, hangisinin daha yeni olduğunu anlamak bazen zor olmaktadır. Ancak burada örnek verdiğimiz atasözleri içinde bazılarının daha eski olduğunu, eski Moğol yaşamından verilen bilgilerle tahmin etmek zor olmamaktadır. Aşağıdaki atasözünün iki varyantı daha bulunmaktadır. Burada bize iki unsur ışık tutmaktadır. Birinci bilgi tüşmel ve hatan (hatun) unvanlarının tarihi unvan olmaları; diğeri de bu atasözünü Cengiz Han'ın söylediğine dair verilen bilgidir. (Bk. Çingel 1992: 156). Bu nedenle birinci atasözünün daha eski olduğu ortaya çıkar. Ayrıca, bütün halk tarafından doğruluğu kabul gördüğü için de her dönemde söylenen bir atasözü olmuştur. Bu durum, diğer atasözlerinde değiştirilen said ve ehner kelimelerinden anlaşılmaktadır.

1. *Tsetsen sain түşmel ulsın erdene, hatan geriin erdene.*

Akıllı, iyi memur ulusun mücevheri, akıllı kadın (prens) evin mücevheri

2. *Tsetsen түşmel ulsın erdene, sain ehner geriin erdene*

Akıllı bakan ulusun mücevheri, iyi eş evin mücevheridir.

3. *Tsetsen said ulsın ezen, sain ehner geriin erdene.*

Akıllı bakan ulusun sahibi, iyi ev hanımı evin mücevheridir¹⁸.

Moğol atasözlerinin ilk ortaya çıkışı başka halklarda, onun içinde Türk halklarında olduğu gibi çok eskilere dayansa da tam olarak bilinmez. İlk atasözlerinin doğuşu halk edebiyatının diğer ürünleri kadar eskidir. Ancak kimi atasözlerinin içerdiği anlam, ifade ettiği kavramlardan yola çıkarak ne zaman ortaya çıktığını tahmin edebilmek mümkündür. Örneğin, çok eski zamanda insanlar 'Эрхий мэргэн' 'Erhi Mergen' 'Başparmak Bilgesi' efsanesinden dolayı kuvvet, yetenek gibi önemli güçler başparmakta toplandığına inanarak '(güvenilir olmayan) birine güvenmek yerine başparmağına (kendine) güven' gibi atasözü ortaya çıkmıştır. Burada elbette göçebe Moğol halkı içi 'başparmağın' ifade ettiği anlam önemlidir. Çünkü yay atmak için başparmak şarttır. Yay

¹⁸Bülent Gül, a.g.e., s.23-26

atamayan kimse aç kalır ve düşmana karşı savunmasız hale gelir. Gizli Tarih'te Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuçi'nin '*Eğer atıcılıkta beni geçebilirsen, bu başparmağımı kesip atarım*¹⁹' gibi cümlesini de bunu destekler niteliktedir.

Anne kavramı zamanla mecazlaşarak 'улсын эх- нагац' 'ulusun anası', 'усны эх- булаг' 'suyun ana kaynağı' gibi atasözleri mahiyetinde kullanılır olmuştur.

Atasözlerinin ilk doğuşunun daha toplumsal tabakalaşma olmadığı dönemlerde gerçekleştiği düşünülür. Toplum üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için ortaya çıkan atasözleri, doğuştan halk özelliğine sahiptir. Ancak tabakalaşma olduktan sonra meydana gelen atasözleri, halk edebiyatının halkların tarafını düşünen, halkların hakkını koruyan özelliğini etkiledi. Lakin bunun inkâr edemediği bir özelliği de vardır. Örneğin: Moğollarda feodal toplum zamanında halk tabakaları *hizmet eri, yardımcı elemanlar, Budizm'e inanıp okuyan talebeler, sıradan halk* gibi grup insanlardan oluşurdu. Burada o zamanın halk edebiyatında, çobanların ürünlerin dışında yeri yurdu olmayan gariban zavallı birinin masal, halkların komik sözleri, zavallı lama' ların dini kitapların okunmuş efsane gibi türlü sınıftaki insanlardan çıkan ürünleri içerir. Böyle sınıf temsilcileri Moğol halk edebiyatının (atasözü külliyyatımızın) gelişimine büyük katkı sağlamıştır ve birbirlerinden farklı olan hayatın durumunu yansıtan benzersiz özellikleri sunmuştur. Buna örnek olarak bazı atasözlerin doğuşuyla ilgili efsane verilebilir.

Örneğin:

- 19.yüzyılın sonunda başkent Huree'de Tamjav isimli ressam yaşıyormuş. Biri ondan Tanrının resmini çizmesini istemiş. O da kabul etmiş. Ancak bu resmi çok uzun sürede tamamlamış. Bundan sonra 'Tamjav'ın eline giren resim, cehenneme giden hayvan ikisi aynı' diye söz çıkmış.
- Köyden gelen adamın biri Bogd²⁰'a kutsanmak için gitmiş. İbadet gereği başını eğmiş. Ancak şapkasını çıkartmamış. Bunu gören Bogd, şapkasını çıkartmayı istemiş. Adam, 'Kutsadığınızda derinlere daha inebilen kut, ince şapkadan geçmiyor mu?' demiş.

¹⁹ Temir, a.g.e., s. 175

²⁰ Budizm'de din adamı

Böyle efsaneleri görünce çeşitli sınıfa mensup olan halklara özgü ideal ve komik sözlerin, atasözü hazinesine büyük katkı sağladığı görülmektedir. Moğol atasözleri, emekçi ve çalışanların hakkını savunma anlamı içermektedir ve tüm çalışanların türlü sınıf içinden meydana girdiği için halkların hakkını savunmasının üzerine büyük özelliği içermiş. Bununla birlikte atasözleri tarihsel özel koşullarda yani sınıfsal toplum zamanında sınıfsal toplum özelliği içerip gelişmiş. Böyle sosyal fenomene göre atasözü sınıfsal toplumdan çok önce doğduğuna rağmen toplumun ilerdeki gelişime göre ters ve zıt toplumlar meydana çıkmakla birlikte toplumun gerçek durumu yansıtan sınıfsal toplumun özelliği ona doğru gittiği için sınıfsal özelliği yansıtmıştır. Sınıf kavganın karmaşık durumlarda feodal ve halk sınıfın sanatı karşılıklı karmaşık halde etkilendirilme hakkında akademisyen Ts.Damdinsüren şöyle söylemiş:

- a. Baskın olan feodal sınıfın etkisi halk sınıfın sanat ürünlerine ve edebiyata çok defa girmiş.
- b. Halk arasında meydana gelen edebiyat, halkın isteklerini ifade etmektedir.

Ama bazen eğrilmiş durum da var. Çünkü halk içinde geri kalan düşünceli yani feodalın iktidar etkisi altından çıkmayan bir grup insanlar da vardır. Bu yüzden halk içinde bayları, büyükleri (krallar, prensler) öven şiir şarkılar yazılık çiziliyordu. Örneğin:

- Annenin baskın olduğu dönemlerde ‘*Нараа дагавал даарахгүй, нагацаа дагавал өлсөхгүй*’ ‘Güneşi takip eden üşütmez, **dayıyı** takip eden aç kalmaz’, sınıfsal toplum zamanında ‘*Нар дагавал даарахгүй, ноён дагавал өлсөхгүй*’ ‘Güneşi takip eden üşütmez, **bayı** takip eden aç kalmaz’ şeklinde değişmişken, Budizm’in güçlü yayıldığı zamanda ise ‘*Нар дагавал даарахгүй, лам дагавал өлсөхгүй*’ ‘Güneşi takip eden üşütmez, **lama**’yı takip eden aç kalmaz’ gibi sınıfsal özelliği yansıtır değiştirilmiş örnekler de mevcuttur.

DLT’de geçen bir atasözü de, atasözünün nasıl ortaya çıkması ile ilgili ilginç bir örnektir. ‘*Kız birle küreşme, kısırak birle yarışma*’ bunun anlamı, bakire kızla güreşme; çünkü o güçlü olur ve seni yener. Yarışlarda da genç kısırakla yarışma; çünkü o attan daha güçlü ve ataktır; seni geçer. Sultan Mes’ud’u gerdek gecesinde eşinin tekmelemesi ve yere

yıkması üzerine Karahanlıların (Hakaniye'nin) kullandığı bir atasözüdür. (DLT, 2015:207)

2.2 Moğol Atasözlerinin Özellikleri

Atasözleri, milletlerin karakterini, yaşayış tarzını, dünya algısını ve kültürel öğelerini kendi içinde barındırır.

Bu nedenle atasözleri, ulusların zekâlarının keskinliğini, hayallerinin genişliğini, duyguların inceliğini yansıtır. Bunun dışında kuvvetli felsefelerden başka güzel buluşlarla, parlak nüktelerle, zarif alaylarla, şiddetli taşlamalarla doludur. Böylece her atasözü, kendi ulusunun damgasını taşır.

Moğollar, kültürlerinin açık sözlü belgeleri değerindeki atasözlerine çeşitli adlar vermektedirler: ertnii üg 'eski söz'; horşoo üg 'kollektif söz' /harfiyen: kooperatif söz;/ Mergen üg 'özlü, ideal söz (vecize)'; huuç üg 'eski özlü söz'; joroo üg 'hızlı söz'/harfiyen: rahvan, yürüyüş söz;/ onovçtoi üg 'faydalı, ideal söz'; surgaal üg 'öğreti, öğüt söz'; türgen üg 'hızlı, çabuk söz'; züür üg 'atasözü'; tsetsen üg /harfiyen: akıllı söz/, atasözü, deyim. Bu terimlerin içinde züür üg veya züür tsetsen üg, bugün atasözü için yaygın kullanımı olan adlardır (Bk. Altangerel 2001; Vietze 1988; Zayabaatar Çoimaa 1999)²¹.

Atasözlerin içeriği gözden geçirirse *akıl verici, kıyaslanan ve öğüt verici* gibi geniş alanı kapsadığı görülür. Bunun için araştırmacılar 'tsetsen üg, züür üg, mergen üg' 'akıllı söz, atasözü, deyim özlü, ideal söz (vecize)' şeklinde birkaç türe ayırmıştır. (Gaadamba1969: 183).

H.Sampildendev, atasözlerini kuruluşuna göre 'tsetsen üg, züür üg' 'akıllı söz ve atasözü' şeklinde ayırmıştır. Bu ayrımları aşağıdaki gibi açıklamıştır.

- *Akıllı söz*: 'Ezen hiçeevel zaya hiçeene' 'Kendi çabalarsa kadir de çabalar'. Burada hayat tecrübelerinin gerçekleri pekiştirip sonuçlanmak için şekille kısa ve öz söylemektedir.

- *Atasözü*: 'Am aldval barij boldoggüi, agt aldval barij boldog' 'Söz kaçırrsa geri alınmaz, atı kaçırrsa geri alınır/bulunur'. Yani herhangi bir şeyin benzerliği ve zıtlığı ile karşılaştırma yöntemiyle ifade etmektedir.

Kısaca özetlersek '*akıllı söz*' türünde hayati tecrübe ve öğretici bilgiler aktarılırken, '*atasözü*' türünde ise, söz sanatlarından yararlanarak benzetme, zıtlık, karşıtlık gibi yöntemle anlatılır.

²¹ Bülent Gül, a.g.e., s.11

Bülent Gül, Moğol atasözlerinin genel özelliklerini ‘*Moğol atasözleri incelendiğinde ilk göze çarpan özellik, atasözlerinin bir şiir içinde yer alan beyitler gibi müzikalite taşımasıdır. Moğol atasözlerinde yer alan başkafiye, aliterasyon ve redifler atasözünün ezberlenmesini kolaylaştırmaktadır. Yüzyıllarca bozkır hayatı yaşayan Moğollar, sözlü kültür yoluyla atasözlerini bugüne taşımayı bilmişlerdir*’ diye açıklamaktadır. Ayrıca gramer yapıları ile ilgili de açıklayıcı bilgiler vermiştir.

a. **Beyitler halinde söylenmesi:** *Moğol atasözlerinin genel olarak beyitler halinde söylendiği görülmektedir. Atasözlerinin bu şekilde yaratılmasının sebebi, baş uyak, aliterasyon ve son uyak gibi yapılarla atasözlerinin yüzyıllarca yaşatılmak istenmesidir.*

b. **Baş uyak, aliterasyon ve son uyak:** *Tolgoi holboh ‘baş uyak yapmak’ (mısraların sadece ilk sesinin aynı olması), süül holboh ‘son uyak’ (mısra sonunu uyaklamak) atasözlerine şiirsel bir ahenk kazandırmaktadır. Örneğin:*

*Baatar hün neg sumand
Bayan hün neg şuurgand*

‘Kahraman insan bir kurşunluk, zengin insan bir kışlık’

c. **Bazı atasözlerinin iki atasözünün birleştirilmesi:** *İki atasözünün birleştirilmesi ile dörtlük haline getirildiği görülmektedir. Bu tür atasözlerini ayırmak mümkündür.*

‘Çononoos aisan hün mal ösgödöggüi, Nomnoos aisan hün erdem surdaggüi’ ‘Kurttan korkan insan sığır yetiştiremez, kitaptan korkan insan bilgi öğrenemez’. Çononoos aisan hün, Mal ösgödöggüi ve Nomnoos aisan hün, Erdem surdaggüi şeklinde ayrı ayrı da vermek mümkündür. Her iki atasözü de bir şeyi başarabilmek için korkmadan işe sarılmanın, işten korkulmaması gerektiğini anlatmaktadır.

d. **Geniş zamanın kullanımı:** *Moğol atasözleri incelendiğinde en çok geniş zamanın kullanıldığı; -dag, -deg, -dog, -dög ve -na, -ne, -no, -nö ekleri ile yapılmış geniş zaman çekiminin yaygın olduğu görülür.*

*Duudah neriig aav eej ögdög
Duursah aldrıg ööröö oldog*

‘Çağrılacak ismi anne baba verir,

Hatırlanacak ünü kişi kendi bulur’.

e. **Geniş zamanın olumsuzluğu:** *Yukarıda saydığımız eklerle -güi eki ile sağlanır. Bu tür yapılmış atasözlerinin sayısı da fazladır. Ayrıca,*
-hgüi yapısı da geniş zamanın olumsuzunu verir.

*Gants tusgal gal boldoggüi
Gants hün ail boldoggüi*

‘Tek köz ateş olamaz, tek insan aile olamaz’.

Gants mod gal bolohgüi

Gants hün ail bolohgüi

‘Tek ağaç ateş olmaz, tek insan aile olmaz’.

- f. **Emir kipinin kullanımı:** Atasözlerinde gramer bakımından fiillerin emir kipi de çok yaygındır. Atasözlerinde özellikle teklik 2.şahıs emir şekli kullanılır. Bu durum, Türkçede olduğu gibi, fiil kök veya gövdelerinin tek başlarına kullanılması veya çeşitli ekler ile sağlanır. Mesela, aşağıdaki atasözünde sonsoh fiilinin 2.teklik şahıs biçimi olan sons, emir kipini göstermektedir.

*Muu üzsenees
Sain sons*

‘Kötüyü görmektense iyiyi dinle’

- g. **Ettirgen şekilleri:** Fiillerin emir şeklinde kullanımında onların ettirgen şekilleri de aynı tarzda kullanılır. Aşağıdaki atasözünde duudah fiilinin ettirgen şekil, duuduulahfiilidir. Bunlar, gövde şekliyle emir kipinde kullanılmıştır.

*Muu neree dâhin büü duuduul
Muu aaşaa dâhin büü üzüül*

*‘Kötü isimle tekrar çağırma, kötü huyunu
tekrar gösterme’*

- h. **Emir kipinin olumsuzu:** Emir kipinin olumsuzu, kök veya gövde halindeki fiilden önce getirilen büü ve bitgii kelimeleri ile yapılır.

*Muug büü mart
Sainiig büü muul*

‘Kötülüğü unutma, iyiliği kötüleme’

- i. **Bir öğüt, bir şarta bağlı olması:** Atasözlerinin bir kısmında verilmek istenilen öğüt, bir şarta bağlıdır. bolyapısı içinde kurulu atasözleri, bu durumu yansıtır. Şarta bağlı atasözlerinden birkaç örneği şöyle: *Ah düü nar evtei bol,*

Avdar altnaas tsentei

*‘Ağabey kardeşler iyi geçiniyorsa, sandık
altından değerlidir.’*

*Bulgiin eh n’ tungalag bol,
Adag n’ mön tungalag*

‘Kaynağın başı temizse sonu da temizdir’

- j. **Eksilteli cümle:** Bazı atasözlerinin Türkçedeki gibi, Moğolcada da eksilteli cümle şeklinde yapıldığını görüyoruz. Atasözünde verilmek istenen fikir, bir insanın ya da bir

terimin özelliğinin vurgulanması ile sağlanır. Bu tür yapılarda bir şeyin özelliği, vasıta hal eki ve iyelik ekinin yazılmasıyla vurgulanır.

Baatar hün nereeree
Bayan hün edeeree

‘Kahraman insan adıyla, zengin insan malıyla (bilinir)’

Bu atasözünde baatar hün, yani kahraman insan adıyla, zengin insan malıyla, eşyasıyla bilinir, tanınır denilmek istenmektedir. Ancak, cümlede görüldüğü üzere, atasözünde sabit duran bir fiil yoktur. Ner ‘ad, isim’ kelimesinin üstüne -eer vasıta hal eki sonra -ee iyelik eki getirilmiştir. Türkçedeki bildirme ekinin yazılmadığı atasözleri gibi, aslında bir bildirme ekinin var olduğu tahmin edilir ve söyleyiş ile atasözünün anlamı böylece kavranmış olur.

- k. **Aynı yapının bazen fiillerle ortaya çıkması:** Aşağıdaki atasözünde hayvanın sahibiyle, şapkanın da kalıbıyla olacağını bildirmek için bu sefer *boloh* fiili kullanmıştır. Yani, bu atasözünü de *Mal ezneeree*; *Malgai heveeree* şeklinde söylemek aslında mümkündür. Ancak atasözünde söylenmek istenen şey, bu şekilde açıkça anlaşılmayacağından fiil de eklenmiş olabilir. Ayrıca yukarıdaki atasözüne fiil eklenmese de, anlam herkesçe bilinebilecek bir yapıdır. Çünkü kahraman insanın özelliği adı, şöhretidir.

Mal ezneeree boldog
Malgai heveeree boldog

‘Hayvan sahibiyle, şapka kalıbıyla olur’

- l. **‘Üstün, iyi’ kelime kullanması:** Özellikle bir şeyin başka bir şeye üstünlüğü karşılaştırılacaksa, karşılaştırma genellikle deer ‘üstün, iyi’ kelimesi kullanılarak yapılmaktadır.

Suusan tsetsnees
Yavsan teneg deer

‘Oturan akıllıdan, gezen deli üstündür’

- m. **Karşılaştırma atasözlerinde bazen yapının eksiltili cümle şeklinde:** Yapıda her ne kadar yargıyı bildiren yüklem olmasa da, anlam halk tarafından anlaşılmaktadır.

Margaashiin öohnöös
Önöodriin uuşig

‘Yarının yağından, bugünün ciğeri’

Bu atasözünde anlamın tam olarak doğru anlaşılabilmesi için Moğol kültürünün bilinmesi gerekmektedir. ‘Yarının yağından, bugünün ciğeri’ denilirken, yağın mı, yoksa ciğerin mi daha değerli olduğunun anlaşılması gereklidir. Biliyoruz ki, sadece Moğol kültüründe değil, bütün bozkır halklarında yağ çok daha önemlidir ve misafire de etin yağlı kısmının ikram edilmesi bir gelenektir. Burada gelecekte elde edilip edilmeyeceği

belli olmayan herhangi değerli nesnedense, elde olanın diğer nesneye oranla değersiz olsa bile daha önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu tür eksilteli, yani anlamı halkın hayat bilgisi yardımıyla anlaşılan karşılaştırma atasözlerinin örnekleri çoktur. Hangin de örnek verdiği bu atasözü ile ilgili açıklamasında yukarıda bahsettiğimiz gibi atasözünün deer ile tamamlanmasının mümkün olduğunu söyler: *Margaashiin ööhnöös, önöödriin uuşgi deer.*

- n. **‘Adil, şig’, kelimelerin kullanması:** *Karşılaştırma atasözlerinde ‘aynı, benzer’ anlamlarına gelen adil, şig kelimeleri kullanılır ve belirtmek istenen benzerlik vurgulanır.*

*Mor’ güi mongol
Dalavçgüi bürged adil*

‘Atsız Moğol, kanatsız kartala benzer’

*Medehgüi hün melhii şig
Meddeg hün erdene şig*

*‘Bilmeyen insan kurbağa, bilen insan
mücevher gibidir’.*

- o. **‘Ügüi’ kelimesi kullanması:** *Bir şeyin yokluğunu gösteren atasözlerinde de ügüi kelimesi kullanılmaktadır.*

*Hudgiin usand zagas ügüi
Huurai modond navç ügüi*

‘Kuyu suyunda balık yok, kuru ağaçta yaprak yok²²

D.Tserensodnom ise Moğol atasözlerin özelliği hakkında şunları söylemektedir ‘Atasözlerin önemli olan özelliği ise benzer olan şeylerin birini diğeriyle karşılaştırma yöntemiyle anlamı daha anlayışlı hale getirmektedir. Örneğin:

Aaviin biid hüntei tanilts

Agtanii biid gazar üz

‘Baban varken insanlarla tanış, atını varken yer gez’

Yani burada ‘baba’yı ‘at’ ile kıyaslama yöntemiyle derin bir anlamlı öğüt özelliği içeren bir hale gelmektedir. Atasözleri, şiirsel, basit, edebi ve ezberlemeye kolay, anlamı ise derin olduğu için bugünlere kadar aktarıla gelmiş ve devam edecektir.

Atasözlerini meydana getiren unsur sadece benzerleri karşılaştırma değil, anlamı tekrarlamak, gizleme, karşı koymak gibi değişik söz sanatlarından oluştuğu için atasözünün yapısını bir sözle açıklamak yetersizdir. Muhtevası da sosyal hayatın doğru

²² Bülent Gül, a.g.e., s.13-23

yanlış alışkanlık, felsefe, hukuk, politika, ahlak, güzellik, terbiye, eğitim, kültür, bilgi, dini inanç gibi tüm konuların içermektedir.

Şiir yapısı ise çoğunlukla Moğol eski geleneksel ‘*hos holbots*’ ‘çift kafiye’ şeklinde iki satırlı veya karşılaştırma yöntemiyle kafiye yapılan dört satırlıdan oluşur. Örneğin:

Ödriin od

Övliin tsetseg

‘Günün yıldızı, kış çiçeği’

Hani muutai hün

Nasandaa zovno

Hajuu deer barisan ger

Nüütlee zovno

‘Eş, iyi adam değilse hayatı boyunca acı içinde, yüksekte olan ev taşınana kadar dert içinde...’

İnsanlar atasözlerini günlük konuşmada söyleyeceği sözün gücünü ve değeri arttırmak için araç olarak kullanırdı.

Atasözleri sözlü olduğu gibi, tarihi dönemlerden itibaren yazılı olarak da kullanılmıştır. Bundan ötürü atasözleri, sözlü ve yazılı miras denebilir.

S.Dulam ve Nandinbileg ‘Mongol aman zohiolin onol 1’ kitapta atasözlerin özelliklerinden şöyle bahseder:

- a) Atasözü, kendine has konuşma, deyime benzer olağan, düzenli söyleniş olduğu için öncelikle dil fenomenidir.
- b) Atasözü, herhangi bir olaydan ders aldığı bir akıl hareketin sonucudur yani mantıklı sözdür.
- c) Gerçeklerin net ve saf bir şekilde modellendiği edebi bir ufak resimdir.

Herhangi bir kelimenin doğrudan ve aktarılan anlamı gibi atasözlerin de doğrudan ve aktarılan anlamı vardır. Örneğin: ‘A üseg erdmiin deej, ayga tsai ideenii deej’ ‘A harfi eğitimin ilk başlangıcı, bir bardak çay yiyeceklerin öncesi/başlangıcı’ bunun anlamı doğrudandır. ‘Muu nohoin sanaa hamgiin tsaad taliin göröösönd’ ‘Yaşlı köpeğin isteği en

arkadaki geyikte' bu atasözlerinin doğrudan anlamı ise koyunları bile yetişemeyen yaşlı bir köpek olmasına rağmen otlayan geyiklerin en güçlü ve en büyüğünü yemeyi arzulamak. Ama bunun aktarılan anlamı ise yetenek ve gücün aşan hiç ulaşamayacak hayalleri hayal edenlere söylenir. 'Muu nohoin gedsend şar tos zohihgüi' 'Kötü köpeğin karnına yağ yakışmaz' bunun aktarılan anlamı, kötü şeylerde alışkanlık olan bir kimselere en güzel lüks şeyleri verse de aslında bunların onlara lüks değil işkence olmasını içermektedir. Bunun yanı sıra bu atasözleri, Moğol yaşam ortamında büyümeyenler, yaşamayanlar için anlamsız gelebilir veya hiçbir şey ifade etmez. Böylece çoğu atasözün aktarılan anlamı vardır ve gizli anlamlı da olabilmesini de göstermektedir. Buna göre 'tsetsen üg' 'harfiyen: akıllı söz' çoğunlukla doğrudan anlam taşıırken ama atasözünün aktarılan anlamı taşıması daha yaygındır.

3. Türk-Moğol İlişkileri ve Türkiye'de Yapılan Çalışmalar

Türkler ve Moğolların ortak tarihi ve kültürel bağları büyük yer almaktadır. Bugüne kadar yapılan çalışmalar ve araştırmalar buna kanıt olabilmekte yanı sıra olmamaktadır. Türkiye'de yapılan Moğollar ve Moğolca ile ilgili çalışmalar daha çok dil üzerine yapılmıştır ama tarih, mitoloji, sanat tarihi, arkeoloji, halk edebiyatı, sözlü kültür ve müzik gibi alanlarda daha yaygın bir şekilde araştırılması gerektiğini Bülent Gül 'Moğol Atasözleri' çalışmasında bahsederken bununla ilgili ne tür çalışmalar yapıldığına dair açıklamayı aşağıda bulmak mümkündür.

Türkler ve Moğollar yüzyıllarca aynı coğrafyada, yani Merkezi Avrasya üzerinde tarihi hükümlerinde yaşamış ve bu hayatı bugün de sürdüren, hatta tarih boyunca başka toplumlar tarafından bir ve aynı konumda görülmüş kadim toplumlardır. Bu nedenle aralarındaki ilişkinin boyutu da çok geniştir. Her iki toplum birer Altay milletidir. Altay dil birliğine giren ana topluluklar arasında diller arası ortaklıkların yanı sıra, kültürel yönden de ortaklıkların çok fazla olduğunu söylemek inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Altay dil teorisi nedeniyle Türkçe ve Moğolca arasındaki ilişkiler yüz yıldır araştırılıyor ve araştırılmaya da devam ediliyor. Özellikle Türk ve Moğol araştırmacıların dışında gelişen bu araştırmalarda Türkçe ve Moğolcanın akrabalığı tezi irdelenmiştir. Kültürel ilişkiler üzerine de yine daha çok Türk ve Moğol araştırmacıların dışındaki akademisyenler tarafından çalışmalar yapılmıştır. Elbette, bu konuya Türk ve Moğol araştırmacıların yapmış oldukları destekler de söz konusudur. Türk kültürü ve dili açısından önemli olan Moğollar ve Moğolca ile ilgili Türkiye'de yapılan çalışmalar daha çok dil olmak üzere, tarih ve kültürel boyutlu araştırmalar olarak üç grupta yapılmıştır. Ancak, Türkler ve Moğollar arasındaki ilişkinin dil, tarih, mitoloji, sanat tarihi, arkeoloji, halk edebiyatı, sözlü kültür, müzik gibi alanlarda daha da yaygın bir şekilde araştırılması gerekmektedir.

Türkiye’de Moğollar ve Moğolca ile ilgili araştırma yapanlar arasında Zeki Velidi Togan, Ahmet Temir, Osman Nedim Tuna ve Tuncer Gülensoy’un dışında, Altayistik alanı içinde Moğolca ile ilgili önemli araştırmalar yapmış Talat Tekin ile Hasan Eren’i ve yaptığı çevirilerle Moğol dili kaynaklarını kullanmamıza yardımcı olan Günay Karaağaç’ı da sayabiliriz.

1. **Ahmet Temir:** Türkiye’de Moğolca üzerine önemli araştırmalar yapanların başında gelmektedir. Temir, E.Haenisch’in Almanca ve S.Kozin’in Rusça tercümelerini Moğolca aslından da karşılaştırarak (Manghol-un Niuça Tobça’an) Moğolların Gizli Tarihi’ni yayımlamıştır ki, bu eser 1948 yılından beri bir başvuru kaynağı olma niteliğini halen korumaktadır. Temir’in ikinci önemli eseri, Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-Din’in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi’dir (1959). Temir’in Türkçe-Moğolca ilişkisi üzerine onlarca makalesi de bulunmaktadır. Bu konuda şu çalışmalara bakılabilir: Türk Kültürü Araştırmaları Prof.Dr. Ahmet Temir’e Armağan, cilt XXX/1-2, Ankara: 1992, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
2. **Osman Nedim Tuna:** Moğolca üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan bir diğeri bilgin kişidir. Tuna’nın en önemli çalışmaları arasında sayabileceğimiz makalelerinden biri ‘Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler’, adlı makalesidir. Bu makalesinde, O.Nedim Tuna, Osmanlı Türkçesi metinlerde geçen yaklaşık 50 Moğolca kelimeyi bulmuş ve bu kelimelerdeki ses olayları üzerinde durmuştur. Bu makalesinin devamını 1976 yılında yayımlayan Tuna, çalışmasında borçin, dulda, kotan, küregen, mogolcin, noyan, ulus, uram gibi yaklaşık 40 Moğolca kelimeyi ele alıp incelemiştir.
3. **Tuncer Gülensoy:** Ahmet Temir’in öğrencisi olan ve ondan sonra bugüne kadar Moğol dili, kültürü ve tarihi konularında Türkiye’de çalışan tek kişidir. Moğolca ve Türkçe konulu birçok makale yazmıştır. (Gülensoy’un çalışmaları: Tuncer Gülensoy Armağanı (1995), Haz.Ahmet Buran, Kayseri: Bizim Gençlik Yayınları. ‘Prof.Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı’, E.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kayseri, Yıl: 2006/1, 2006:26). Gülensoy, Ahmet Temir’in danışmanlığında Moğolların Gizli Tarihinde Hal Ekleri ve Cümlede Kullanılış Şekilleri (Ankara, 1970) adlı doktora tezinden sonra Türk-Moğol dil ilişkileri üzerine birçok çalışma daha hazırlamıştır. Gülensoy, ‘Moğolların Gizli Tarihindeki Türkçe Kelimeler Üzerine Bir Deneme’, (Türkoloji Dergisi, V, 1973: 93-135), ‘Eski ve Orta Türkçede Moğolca Kelimeler ve Moğolca-Türkçe Müsterek Kelimeler Üzerine Notlar’ (Türkoloji Dergisi, VI, 1974: 235-259) gibi makalelerinde Türkçe ile Moğolca arasındaki ödünç kelimeler üzerinde durmuştur. Tuncer Gülensoy, çalışmalarında ayrıca Türk-Moğol kültür ilişkileri üzerinde de durmuştur. Türk Moğol kültür ilişkileri konusunda Türkiye’de en çok çalışan akademisyen olan Gülensoy’un ‘Anadoluda Moğolca Yer Adları ve Rumelideki İzleri’, (Türk Dünyası Araştırmaları, 2/11, 1981: 126-131) adlı çalışmasında Anadolu’ya gelen Uyrat, Sünit, Celayir,

Tatar, Kireyit, Suldus gibi Moğol boylarının etkisi araştırılmış ve bu yerlerdeki Moğolca yer adları üzerinde durulmuştur. Gülensoy, 'Moğolların Gizli Tarihi ve Altan Tobçi'nin Türk Dili ve Kültür Tarihi Açısından Değerlendirilmesi', (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 1988: 25-30) adlı çalışmasında da, her iki eseri karşılaştırmış ve bu eserlerde görülen Türklerle Moğollar arasındaki ortak motifler üzerinde durmuştur. Gülensoy, 'Eski Moğol İçtimai Hayatında Kadın ve Onun Devlet İdaresindeki Rolü', (Daimi Milletlerarası Altaistler Kongresi Bildirileri, Ankara 1979: 165-168), 'Eski Türk ve Moğol Askeri Teşkilatının Benzeyen Taraflarıyla Cinggis Kagan'ın Büyük Yasasındaki Askeri Cezalar', (Töre, 24, 1973: 11-15), 'Anadoluda Moğollar ve Samager-Noyan Hakkında Yeni Bir Efsane', (Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992, Ankara, 1996: 661-666) adlı çalışmalarıyla Türk bilim alemine Moğolların ve Moğolcanın Türk dil ve kültür tarihindeki önemini anlatmaya çalışmıştır. Gülensoy, son olarak Moğollar için Moğolların Gizli Tarihi'nden sonraki en önemli eser olan Altan Topçi'yi Türkçeye kazandırmıştır.

4. **Talat Tekin:** Doğrudan Moğolca üzerine çalışmamış olmakla birlikte, Altayistik alanı içinde Türkçenin tarihi problemlerini çözmeye çalışırken, Moğolca'yı kullanmış ve Türkçe ile Moğolca arasındaki ses denklikleri üzerine önemli çalışmalar yapmıştır. Tekin'in Altay dilleri açısından önemli olan zetasizm ve sigmatizm konularında yazmış olduğu makaleleri de vardır.
5. **Hasan Eren:** 'Sibirya Türk Dillerinde Moğol Unsurları', (Türk Dili Belleten seri III, 1951: 35-43) adlı makalesinde, Moğolcanın Sibirya Türk lehçelerine etkisi ve Altayca, Karagaşça, Buryatça, Koybolca, Teleütçe vb. Türk ve Moğol lehçeleri arasındaki kelime alışverişi üzerinde durmuştur.
6. **Ahmet Caferoğlu:** Özellikle Azerbaycan Türkçesindeki Moğolca kelimelerle ilgili araştırmaları vardır. 'Azerbaycan ve Anadolu Ağızlarında Moğolca Unsurlar', (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 1954: 1-10) ve 'Azeri Şivesinde nohur ve lap kelimeleri', (Rocznik Orientalistyczny, XVII, 1951- 1952: 180-183) adlı makalelerinde Türkçeye geçmiş Moğolca kelimeler üzerinde durmuştur. 'Türk Tarihinde Nöker ve Nöker-zadeler Müessesesi', (IV. Türk Tarih Kongresi Ankara 10-14 Kasım 1948, Kongreye Sunulan Tebliğler, TDK Yay., Ankara 1952: 251) adlı çalışmasında ise, Moğol ve Türk devlet düzeni içindeki nöker kavramı üzerinde durmuştur.
7. **Günay Karaağaç:** Yabancı dillerden Türkçeye yaptığı çevirilerle Altayistik ve Moğolca alanlarında başarılı hizmetlerde bulunmuştur. Karaağaç, N.Poppe'nin Moğolca ile ilgili olan önemli eserini Türkçeye çevirmiştir: Moğol Yazı Dilinin Grameri (İzmir, 1992). Ayrıca Karaağaç'ın Gombocz Zoltan'dan 'Altay Dillerinin Fonolojisi Üzerine', (E.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, VI, 1991: 103-147); S.G. Clauson'dan '14.Yüzyıl Moğolcasındaki Türkçe

Uysurlar', (E.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, VII, 1993: 215-234); A.Thomas Sebeok'dan da 'Ural Altaycanın Anlamı', (E.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, VII, 1993:195-214) adlı çevirileri Türkoloji açısından önemlidir. Karaağaç'ın önemli bir hizmeti de, Moğolca-İngilizce hazırlanmış olan ünlü F.Lessing sözlüğünü Türkçeye kazandırmasıdır. 2003 yılında TDK yayınları arasında çıkan Moğolca-Türkçe Sözlük, bu alandaki önemli bir boşluğu doldurmuştur.

Genel olarak yukarıda belirttiğimiz şekilde gelişen Türkiye'deki Moğol araştırmaları incelendiğinde daha çok dil çalışmalarının yapıldığı, kültürel ilişkiler ve edebiyat ile ilgili çalışmaların ise az olduğu söylenebilir.²³

Yukarıda Bülent Gül'ün verdiği listeye son zamanlarda ilgili çalışmalarıyla sivrilen Bülent Gül, **Şaban Doğan'nın** 'Eski Uygurcadan Çağdaş Moğolcaya Din Terimleri Üzerine Değerlendirmeler (burkan, tengri, sudur, tamu örnekleri)'; 'Moğolistan'daki Şoroon dov ve Şoroon Bumbağar Kurganları Üzerine', **Yavuz Kartalhoğlu'n** 'Mongol-Turk, Turk-Mongol Toli Biçgiin Tuhai [Moğolca-Türkçe, Türkçe-Moğolca Sözlük Hakkında]', 'Türkçe ve Moğolcada Çekim Edatlarından Önce Gelen İsim ve Zamirlerin Aldığı Hal Ekleri' [Case Suffixes Which Nouns and Pronouns Preceding Postpositions Take in Turkish and Mongolian]; **Feyzi Ersoy'un** 'Türk-Moğol dil ilişkisi ve Çuvaşça', 'Türkçe ve Moğolcaya Kelime Sonunda Açık Hece/Kapalı Hece Açısından Bir Bakış.' gibi araştırmacılar da eklenebilir.

²³ Bülent GÜL, a.g.e., s.7-10

İKİNCİ BÖLÜM

2. Moğolca Atasözleriyle Türkiye Türkçesi Atasözlerinin Karşılaştırılması

2.1 Moğolca Atasözleriyle Türkiye Türkçesi Atasözlerinin Karşılaştırılması

2.1.1 Hem Biçim Hem Anlam Yönünden Benzer Olan Atasözleri

1. Altın çamura düşmekle kıymetten düşmez

Алт хэдий удсан ч өнгө нь хувирахгүй

Алдартан хэдий үхсэн ч нэр нь мартагдахгүй

Alt hedii udsan ch ongo ni huvirahgvi

Aldartan hedii ühsen ç ner ni martagdahgvi

‘Altın ne kadar saklansa da rengi solmaz, şöhretli insan ölse de ismi unutulmaz’: Bu Moğol atasözün anlamı iyi insan nerde hangi durumda olsa da gerçek değerini kaybetmez. Altın, her halk için madeni bir kaynak, zenginlik simgesidir. Bunun gibi iyi insan da toplum için birer zenginliktir, herhangi bir durumda bulunsa da gerçek değerini asla kaybetmez. Bu bir evrensel bir anlayıştır. O yüzden hem Türkçede hem de Moğolcada aynı atasözün görmekteyiz.

2. Ayağını yorganına göre uzat

Хөнжлийнхөө хэрээр хөлөө жийж,

Хүлгийнхээ хэрээр уралд

Hönjliinhöö hereer hölөө jiiј,

Hülgiinhee hereer urald

‘Yorganına göre ayağını uzat, atının gücüne göre yarış’: İnsan kendinde olan mal, bütçesine göre hareket etmeli. Kendi neler yapabileceğini, gücünün ve yeteneğinin nelere yetebileceğini bilerek onun ötesine geçmemek, ölçüsünü bilerek herhangi bir olay karşısında düzgün davranmak anlamını yansıtmaktadır. Bu atasözüne bazen ‘Yorganına göre ayağını uzatıp, atının gücüne göre ıslık çal’ şekillerinde de rastlanır. Bunun yanında ‘Haddini bilip yaşa, gücünü bilip kaldır’, ‘İnsan yeteneğiyle, deve yüküyle’ bu atasözleri de aynı anlamı taşımaktadır.

3. Baş yarılr börk/fes içinde, kol kırılır yen içinde

Толгой хагаравч малгай дотроо

Тохой хугаравч ханцуй дотроо

Tolgoi hagaravч malgai dotroo

Tohoi hugaravч hantsui dotroo

Baş kırılır şapka içinde, dirsek kırılır yen içinde: Herhangi bir olayı herkesin önünde büyütmeden belirli bir çevre içinde kendi aralarında konuşup çözümleni gerektiğini ifade etmektedir. Her iki dilde hem kurgu hem anlam açısından paraleldir.

4. Bir kulağından girip öteki kulağından çıkmak /deyim/

Нэг чихээрээ дуулаад

Нөгөө чихээрээ гаргах

Neg çiheeree duulaad

Nöggöö çiheeree gargah

Bir kulağından alıp diğеr kulağından çıkarmak: Dikkatli dinlemeyen insanlara söylenir. Görüldüğü gibi her iki dilde aynıdır.

5. Bir taş attı, iki kuş vurdu

Нэг сумаар хоёр туулай буудах

Neg sumaar hoyr tuulai buudah

Bir okla iki tavşan vurmak: Bir işi hallederken onunla birlikte başka bir işi de halletmek; Her iki dilde aynıdır, birinde kuş, diğеrinde ise tavşan ile kurulmuştur.

6. Adanın adı çıkacağına canı çıksın

Нэр хугарахаар яс хугар

Ner hugarahaar ys hugar

İnsanın adı koparılmaktansa kemiği koparılsın: İnsan adını kötüleyecek her davranıştan kaçması için çalışıp çaba göstererek yaşamak gerek. Eğer bir hata yapıp adını kötüleyecek bir duruma düşürürse vücut uzuvlarından birini kaybetmekten daha kötü anlamındadır. ‘İnsanın adı koparmaktansa kemik koparmak yeğdir’, ‘İtibarını kırmaktansa kemiğini kır’ gibi çeşitlerle söylenebilmektedir.

7. Çok arayandan, çok soran yeğdir

Асуусны аюул гэж үгүй

Лавласны лай гэж үгүй

Asuusnii ayul gej ügüi

Lavlasnii lai gej ügüi

Sorgulamakta bir tehlike yok, araştırmakta bir dert yok: Burada söylenmek istenen ‘Bilmemek değil, (sorarak, araştırarak) öğrenmemek ayıp’tır.

8. Çok bilen çok yanılır

Мэргэн нь хэтэрвэл тэнэгээс дор

Mergen ni hetervel tenegees dor

Akıllılık aşarsa deliden kötü: Herhangi bir olaya benden daha iyi bilen yok ben bilirim diye kendine güvenerek davranmak yanlışlığa sürükler. İnsan bilgili olabilir ama her şeyi bilirim derse aptaldan daha aşağı görünür.

9. Dost ağlatır düşman güldürür

Инээсэн бүхэн нөхөр биш,

Уурласан бүхэн дайсан биш

İneesen bühen nöhör biş

Uurlasan bühen daisan biş

Gülümseyen herkes arkadaş değil, kızan herkes düşman değil: İyi davranan herkes iyi insan değil, kötü davranan kızanlar da kötü insan değildir yani bir arkadaşın herhangi bir kötü olaylara karışmamanı anlatıp sana kızıyor sa senin iyiliğin için kızıyordu.

10. El eliyle yılan tut, onu da yalan tut

Хүний гараар могой бариулах

Hünii garaar mogoi bariulah

Başkasının eliyle yılan tutturmak: Tehlikeli işleri başkasıyla yaptırmak kendisi ise uzakta durup bakmak. Bir de kendisi para kazanmak için başkasıyla kötü işi yaptırmak anlamı da var. ‘Өөрийн гараар алт барихын тулд, хүний гараар могой бариулах’ ‘Kendi eliyle altın tutmak için başkasıyla yılan tutturmak’²⁴ bu şekilde de söylenir.

11. El/bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez

Махны шарх эдгэдэг

Үгний шарх эдгэдэггүй

Mahnii şarh edgedeg

Ügnii şarh edgedeggüi

²⁴ Gotovin Hatagin Akim, *Mongol züir tsetsen ügün товч тайлбар тол*, Ulaanbaatar: haan printing, 2001, s.85

Etin yarası kapanır, sözün yarası kapanmaz: Vücut yaralandığında birkaç süre sonra iyileşir, geçer ama gönül kötü sözleriyle yaralandığında hiç unutulmaz ve geçmez.

12. Elini veren kolunu alamaz

**Гар бариад бугуй барих,
Ганзага бариад цулбуур авах
Gar bariad bugui barih,
Ganzaga bariad tsulbuur avah**

Eli tutup sonra bileği de tutmak, dizgini tutup sonra gemi almak: Bir insan küçük ricada bulunup kısa süre sonra daha fazlasını istemesi durumunda söylenir. İnsanların yardımına gözü doymayanlara söylenir. Bunun için Türkçede ‘Elini verip kolunu kaptırmak’ denmektedir.

13. Cömert eli tutulmaz

**Гар задгай хүн
Гамнаж чадахгүй
Gar zadgai хүн
Gamnaj çadahgüi**

Eli açık insan saklamayı bilmez: Cömert insan parayı saklayamaz elinde para varsa insanlara borç verir veya başka şeylere harcar.

14. Erken kalkanın rızkı açık olur

**Эрт босвол өдрийн ажилд тус
Эрдэм сурвал насны үйлсэд тус
Ert bosvol ödriin ajıld tus
Erdem surval nasnii üilsed tus**

Erken kalkarsa gündüz işe fayda, bilgi edinirse ömür boyu fayda: Erken kalkıp iş yaparsa işleri iyi gider ve verimli geçer.

15. Eski çamlar bardak oldu

**Хуучин юм ул болж
Шинэ юм зул болох
Huuçin ym ul bolj
Şine ym zul boloh**

Eskiler taban olup yeniler mum (zul)²⁵ olmak: Dünyada yeniler eskilerden vazgeçerek gelişme yoluna girilir gibi bir doğa kuralı vardır. Konuşma ve yazı dilinde ‘Урьдын юм ул болж, одоогийн юм зул болох’ ‘Eski şeyler taban olup, şimdiki şeyler meşale olur’ bu şekilde yaygın kullanılır. Bir de ‘Цаг цагаараа байдаггүй, цахилдаг хөхөөрөө байдаггүй’ ‘Zaman zamanda durmaz, süsen çiçeği mavi renginde durmaz’; ‘Хуучин нь элж, шинэ нь босдог’ ‘Eskiler eski olup yeniler çıkar’ gibi atasözleri benzer anlam taşımaktadır.

16. Hayvanlar koklaşa koklaşa, insanlar konuşa konuşa anlaşır

Хүн хэлээрээ

Мал хөлөөрөө

Hün heleeree

Mal hölөөrөө

İnsan konuşma ile, hayvan tepişme ile: İnsanlar konuşarak anlaşır. Buna benzer olan ‘Хүнд ярилц гэж хэл байдаг, малд өшиглө гэж хөл байдаг’ ‘İnsanda konuş diye dil var, hayvanda tepiş diye ayakları var’.

17. Hırsız evden olursa, bulunması müşkül olur

Гаднах хулгайчийг сэргийлэхэд хялбар

Гэрдэх хулгайчийг барихад бэрх

Gadnah hulgaiçiig sergiilehed hylbar

Gerdeh hulgaiçiig barihad berh

Dışarıdaki hırsız durdurmak kolay, evdeki hırsız yakalamak zor: Aile içinde ve iş yerinde hırsız varsa onu bulması zordur ama dışarıdan tanımayanlardan bir hırsız varsa bulması kolaydır.

18. Islanmışın yağmurdan korkusu olmaz

Усанд унасан хүн борооноос айдаггүй

Usand unasan hün борооноос aidaggüi

Suya düşen insan yağmurdan korkmaz: İnsan küçük tehlikeye düşse ondan sonra da büyük tehlikeden korkmaz olur.

19. Deli dostun olacağına akıllı düşmanın olsun

²⁵Budizm’de ölen insanların fotoğrafının önünde koyulan mum gibi nesnenin adı (küçük bir kadehin içinde tereyağı ve eğirdiği küçük pamuklu ip)

Тэнэг нөхрөөс цэцэн дайсан дээр

Teneg nöhröös tsetsen daisan deer

Aptal arkadaştan akıllı düşman yeğdir: Akılsız insan arkadaşına iyilikte bulunamaz ve dertler açar.

20. Okumayı öğrenmeyen çuval taşımayı öğrenir

Akılsız başın cezasını ayak çeker

Толгойдоо мэдлэггүй бол

Хоёр хөлд амаргүй

Tolgoidoo medleggüi bol

Hoёр höлд amargüi

Kafanda bilgi yoksa ayaklar çeker derdi: İnsan eğitimsiz cahil ise ne yapacağını bilemez, doğru dürüst iş bulamaz, vücut gücüyle yapılan işler bulunur ve insan daha çok yıpratır, yorulur. Yani insan eğitimli bilgili ise daha güzel iş bulunur.

21. Tavuk kaza bakmış da kıcını yırtmış

Галуу дуурайж хэрээ хөлөө хөлдөөх

Galuu duuraij heree hölөө höldөөh

Kaza benzemeye çalışan karga ayağını dondurmak: Haddinden aşarak büyüklere benzemeye çalışan kimse kendini gülünç veya zor duruma düşürür.

22. Ana baba evlat için, evlat kendi için başı için

Эхийн сэтгэл үрд

Үрийн санаа ууланд

Ehiin setgel ürd

Üriin санаа uuland

Ana düşüncesi (akılı) evlatta, evlat düşüncesi (akılı) dağda: Anneler her zaman çocukları düşünür ve onlar için her şeye katlanır ama çocukları ise kendilerini düşünür.

23. Ana hakkı ödenmez

Эцгийн ач, эхийн сүүг

Энэ насанд хариулж барахгүй

Etsgiin ач, ehiin сүүг

Ene nasand hariulj barahgüi

Ata hayrını (kıymetini), ana sütünü ödemeye ömür yetmez: Çocuklar anne babalara iyi baksa da ömür boyu borçlu kalır. Anne babalar her zaman çocuğu için hayattaki her türlü fedakârlıklara kendileri hiç düşünmeden girerler. Bu kadar çok sevabın karşılığı hayatı boyunca ödenmez.

24. Anası ne ki danası ne olsun

Эх нь хээр алаг бол

Унага нь шийр алаг

Eh ni heer alag bol

Unaga ni šiir alag

Ana at alaca benekli ise yavru tayı da alaca benekli: Çocuklar anne babaların karakterleri alıp büyür, tipi ve içi onlara benzer. Başka bir ifadeyle ‘Armut dibine düşer’.

25. Arkadaşımı söyle sana kim olduğunu söyleyeyim

Хүнийг танья гэвэл нөхрийг нь шинж

Нутгийг нь шинжье гэвэл усыг нь шинж

Hüniig taniya gevel nöhrüig ni şinj

Nutgiig ni şinjıy gevel usıig ni şinj

İnsanı tanımak istiyorsan arkadaşına bak, memleketi tanımak istiyorsa suyuna bak: Bir insanı tanımak istiyorsak onun arkadaşlarına ve yakınlarına bakmak yeterli olur. İnsan ne tür karaktere sahip birini arkadaş ediniyorsa o da ona benzemektedir.

26. Boşa koysam dolmaz (koydum dolmadı), doluya koysam almaz (koydum almadı) /deyim/

Бодоод бодоод бодын шийр дөрөв

Bodood bodood bodın šiir döröv

Düşüne düşüne büyükbaş hayvanın ayakları dörttür²⁶: Ne kadar çok düşünse de başka çare bulunmamak.

27. Biri yarar, ikisi karar, üçü zarardır

Çoğu zarar, azı karar

Шунал ихэдвэл унал,

Шуурга ихэдвэл зуд

²⁶Düşüne düşüne büyükbaş hayvanın ayakları 4 olduğundan başkasını bulamadım. Düşündüm sadece bunu buldum anlamındadır.

**Şunal ihedvel unal,
Şuurga ihedvel zud**

Aşırı açgözlülük gösterse düşüş, şiddetli fırtına olursa felaket: Maddesel şeylerden gözü doymayıp daha fazlasını isterse ileride sadece maddi şeyler için ellerinden gelebilecek kötülük yapmaya razı olup insansı davranışı kaybedecek anlamı yansıtmaktadır ve böyle gözü doymayanlar sonuçta zavallı biri olup biteceğini de söylemiştir. Konuşma ve yazı dilinde, ‘Шунал ихэдвэл шулам болно’ ‘Açgözlülük aşarsa şeytan olur’ ve daha uzun şekilde ‘Шунал ихэдвэл шулам болно, дур ихэдвэл тулам болно’ ‘Açgözlülük aşarsa şeytan olur, fazla arzularsa tembel olur’ ‘Шуналаар баяждаггүй, сувдагаар таргалдаггүй’ ‘Açgözlülük ile zenginleşmez, oburlukla kilo alınmaz’ gibi de kullanımları mevcut.

28. Çok koşan/tez giden çabuk / çok/ tez yorulur/

**Яаруу хүний эцэх нь түргэн,
Янгууч хүний ёолох нь их
Yaruu хүний etseh ni түргэн,
Yanguuč хүний yoloh ni их**

Aceleci insanın yorulması hızlı, şikâyetçi insanın sızlanması fazla: Herhangi bir işe acele ile kalkışırsa işin yarısını bile yapmadan hemen yorulur. Acele ile başlarsa hızlı yorulma anlamındadır.

29. Dost, düşman içinde belli olur

Dost kara günde belli olur

**Зовох цагт нөхрийн чанар танигдана
Zovoh tsagt нөхрийн чанар танигдана**

Zorluk çektiğin zamanda, arkadaşının özü tanınır: İyi dost zor günlerde belli olur.

30. Çocuk doğmadan adını koymaya kalkışma

Doğmadık çocuğa don biçilmez

**Төрөөгүй хүүхдэд,
Төмөр өлгий бэлдэх
Tөрөөгүй хүүхдэд,
Tөмөр өлгий beldeh**

Doğmadığı çocuğa demir beşik hazırlamak: Bir işin sonucu belli olmadan erken hazırlıklar yapılmaması anlamında.

31. Ataların bir sözü bin öğüde geçer

Ataların sözünü tutmayanı yabana atarlar

Буурлаас үг дуул,

Болсон идээнээс ам хүр

Buurlaas üg duul,

Bolson ideenees am hür

Yaşlılardan söz dinle, pişmiş yemekten (az da olsa) tat: Yaşlıların öğütleri dikkatle dinlemesi gereklidir. Moğol geleneğinde pişmiş yemekten mutlaka tadılmalıdır. O yemekten yenilmeden gitmenin uğursuzluk getirileceğine inanılır²⁷.

32. Az olsun uz/öz olsun

Бага гэж бүү бас,

Их гэж бүү бард

Baga gej büü bas,

İh gej büü bard

Az diye küçümseme, çok diye övünme: Elde olan malın az olsa da küçülterek bakma onun yararlı olması önemlidir, çok fazla malı var diye övünme.

33. Her şeyin azından olur bereket

Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz

Багаас ихэд хүрдэг,

Намаас өндөрт ахидаг

Bagaas ihed hürdeg,

Namaas öndört ahidag

Azdan çoğa artar, kısıdan uzunluğa artar: Her şey az ile başlayıp çoğalır ve gelişir.

34. Büyük işler kuvvetle değil, silahla görülür

Хүчээр мянган жинг өргөхөд,

Аргаар түмэн жинг өргөдөг

Hüçeer myngan jing örgöhöd,

²⁷ Bülent Gül, a.g.e., s.83

Argaar tümen jing örgödög

Güç ile bin yükü kaldırırken, yöntem(akıllılık) ile on bin yükü kaldırır: Akıl ve bilgi ile vücut gücünden daha fazla güç kazanılır.

35. Damlaya damlaya göl olur, ‘aka aka sel olur’

**Дуслыг хураавал далай,
Дуулсныг хураавал эрдэм
Dusliig huraaval dalai,
Duulsniig huraaval erdem**

Damlayı toplarsan deniz, duyduğunu toplarsan bilgi olur: Küçük şeylerin biriktirilmesiyle büyük şeyler oluşur, bilgiyi azar azar öğrenmeye devam ederse bilgili olur.

36. ‘Her şeyi bilirim’ diyen hiçbir şeyi bilmez

**Çok bilen çok yanılır
Мэднэ мэднэ гээд,
Мэлхий алж ганзагалах
Medne medne geed,
Melhii alj ganzagalaha**

Bilirim bilirim diye kurbağayı öldürüp kolana bağlar²⁸: Bilmediklerine bildiği gibi davranıp utanç verici duruma karşılamak demek.

37. ‘Bilmem’ demek birçok baş kurtarır

**Bilmem demek bin bela savar
Sen bilirsin deyince (değirmende) kavga olmaz
Мэдэхгүй гэдэг мянган үгний таглаа
Medehgüi gedeg üg myngan ügnii taglaa**

Bilmem demek bin söze kapak: Bilmem demek bir cevap değil. Konuşmada bilmem deyince konuşma daha ileri gitmez. Yani ‘bilmem’ deyince karşıdaki insan fazla laf söylemezler ve gereksiz şeyleri konuşmaktansa bunu söyleyip konuşmayı bitirebilir anlamında.

38. Çalışan dağlar aşar, çalışmayan düz yolda şaşar

²⁸Eyerin semer kaşının alt kısmındaki kolana herhangi bir yükü bağlanmak(taşımak).

**Ажилч хүн амны хишигтэй,
Залхуу хүн заяа муутай
Ajilч хүн амни хишигтеи,
Zalhuu хүн заяа муутай**

Çalışan insan iyi talihli, tembel insan kötü talihli: Çalışkan insanın maddi durumdan hiçbir eksikliği yok, tembel insanların bin türlü eksikleri vardır.

39. Adam olacak çocuk bakışından bellidir

Adam olacak çocuk bokundan bellidir

**Хүн болох багаасаа,
Хүлэг болох унаганаасаа
Hүн boloh bagasaa,
Hüleg boloh unaganaasaa**

İnsan olmak çocukluktan, at olmak taylıktan: İnsan daha çocukken nasıl bir insan olacağı bellidir veya başka bir atasözü ‘İnsan yedisinde ne ise yetmişinde de odur’.

40. Kendi düşen ağlamaz

**Өөрөө ойчсон хүүхэд уйлдаггүй,
Өөрөө алдсан хүн гомддоггүй
Ööröö ойчсон хүүһед uildaggүй,
Ööröö aldsan хүн gomddoggүй**

Kendi düşen çocuk ağlamaz, kendi başına bela getiren üzülmez: Kendi başarısızlığından veya kendine belayı getirip kötü duruma düşerse kendi kendine üzülmekten başka çare yok. Konuşma ve yazı dilinde, ‘Өөрөө ойчсон хүүхэд уйлдаггүй’, ‘Kendi düşen çocuk ağlamaz’ şeklinde daha çok yaygın kullanılmaktadır.

41. Kaza geliyorum demez

**Гай гаслан хэлж ирдэггүй
Gai gaslan helj irdeggүй**

Felaket, söyleyerek gelmez: Kaza, felaket önceden söyleyerek gelmez. Aniden gelir.

42. Doğru söz acıdır/acı gelir

**Үнэн үгний үзүүр ширүүн
Ünen ügnii üzүүr şirүүn**

Gerçek sözün ucu serttir: Doğru söz acıtır.

43. Hak söz acı gelir

Үнэний хэл ширүүн

Худлын хэл зөөлөн

Ünenii hel şirüün

Hudliin hel zöölön

Doğru söyleyen dil sert, yalan söyleyen dil yumuşak: Başkaları kırmayalım diye yalandan güzel sözler söylemek yerine sert olsa da doğruyu söylemek daha iyidir. Doğru sözler hep acıdır ama insana yararlıdır.

44. Hak söz ağıdan acıdır

Үнэн үг чихэнд хатуу

Үхрийн шил шүдэнд хатуу,

Ünen üg çihend hatuu,

Ühriin şil şügend hatuu

Gerçek söz kulağa sert, sıgırın boğaz eti dişe sert gelir: Gerçek sözler insana acı verir ama sonuçta doğruları değiştirmez.

45. Misafir misafiri/ konuk konuğu istemez / sevmez, ev sahibi ikisini de/

Хоноц хоноцдоо дургүй,

Хонуулсан айл хоёуланд нь дургүй

Honots honotsdoo durgui,

Honuulsan ail hoyuland ni durgui

Konuk konuğu sevmez, ev sahibi ikisini de sevmez: Bir aileye iki misafir geldiği zamanda söylenir.

46. Ач kalmak borçlu olmaktan iyidir

Өртэй явснаас,

Өлсөж явсан нь дээр

Örtei yvsnaas,

Ölsöj yvsan ni deer

Borçlu olmaktansa, aç kalmak yeğdir: Borçlu olmak iyi bir şey değil onun yerine aç kalsa daha iyidir.

47. Borcun hayırlısı ödenendir

Өртэй хүн өгч амарна

Өвчтэй хүн эдгэж амарна

Örtei hün ögç amarna

Övçtei hün edgej amarna

Borçlu insan borcunu ödeyip rahatlar, hasta insan iyileşip rahatlar: Borçlu insan borcunu ödeyince içi rahatlatır ve o borcu artık düşünmeden rahat yaşar.

48. Bilmediğın atın arkasına geçme

Зангий нь мэдэхгүй морины араар бүү тойр,

Захыг нь мэдэхгүй ойн дундуур бүү гар

Zangüi ni medehgüi morini araar büü toir,

Zahiig ni medehgüi oin dunduur büü gar

Huyunu bilmediğın atın arkasından dolaşma, sınırını bilmediğın ormanın ortasından geçme: Huyunu suyunu bilmeyen insanlarla fazla samimi davranmamak gerek.

49. Karga yavrusuna bakmış ‘benim ak pak evladım’ demiş / Kuzguna yavrusu anka görünür

Хар хэрээ дэгдээхэйгээ цагаан гэж санадаг²⁹

Har heree degdeeheigee tsagaan gej sanadag

Karga yavrusunu beyaz sanır: Her anneye kendi çocuğu hep güzel görünür.

50. Dışarıdan yeşil türbe, içine girdim estağfurullah tövbe

Гаднаа гяланцаг

Дотроо паланцаг

Gadnaa gylantsag

Dotroo palantsag

Dışarısı pırıl pırıl, içerisi pis: Dışarıdan güzel görünür ama özü iyi değil.

51. Yılanın başı küçükken ezilir

Хорт могойг өчүүхэн гэж бүү бас

Хортон дайсныг буурай гэж бүү бас

Hort mogoig öçüühen gej büü bas

Horton daisniig buurai gej büü bas

²⁹ Mongol helnii ih tailbar tol' ,2016, <https://mongoltoli.mn/dictionary/detail/37651>

Zehirli yılanı küçük sanıp, düşmanı güçsüz sanıp küçümseme: Düşmanları küçümseme her zaman tedbirli olmalı ne zaman ne yapacağını kimse bilemez. O yüzden hep dikkatli olun. Konuşma ve yazı dilinde, ‘Хортон дайсныг бага гэж, хорт могойг нарийн гэж болшгүй’ ‘Düşmanı küçük demek, yılanı ince demek olmaz’ şeklinde kullanılır ve ‘Хорт могойд нарийн бүдүүн ялгаагүй, хорт дайсанд хол ойрын ялгаагүй’ ‘Zehirli yılanın büyük küçüğün farkı yok, düşmanın uzak yakının farkı yok’; ‘Хорт могойг нарийн гэж бүү барь, хулгай худлыг өчүүхэн гэж бүү бас’ ‘Zehirli yılanı ince küçük sanıp tutma, hırsız ve yalanları küçük sanıp küçümseme’ şekillerde de ifade edilir.

2.1.2. Биçим Yөнүнден Kısmen Benzer, Anlam Yөнүнден Aynı Olan Atasözleri

1. Anasına bak kızını al, kenarına/kıyısına/tarağma bak bezini al/

Эх муутын хүүхэн битгий ав,
Yүд муутын хоймор битгий суу
Eh muutiin hüühen bitgii av,
Üüd muutiin hoimor bitgii suu

Soyu iyi olmayan kadının kızı alma, kapı iyi olmayanların evin başköşesinde /sedir/ oturma: Çocuklar anne babaların niteliklerini ve terbiyelerini alarak büyür. Ve kız çocuğun huyunu tanımak isterse annesine bakmak yeterlidir. Çünkü anne babadan daha çok çocuklarla uğraşandır, kız da onun huyunu suyunu bakarak öğrenip büyümektedir.

2. At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır

Эрдэмтэн үхвэл нэр нь цаасан дээр
Дархан үхвэл нэр нь эд дээр
Erdemten ühvel ner ni tsaasan deer
Darhan ühvel ner ni ed deer

Bilim adam ölürse adı kağıt üzerine kalır, usta (kuyumcu) ölürse adı eşya üzerine kalır: İnsan öldükten sonra hayatı boyunca yaptığı iyiliğiyle anılır eğer hayatta yaptıklarıyla bir iz bırakmadıysa onu hiç kimse anmaz.

3. At sahibine, biniciye göre kişner

Мал эзнээрээ болдог

Малгай хэвээрээ болдог

Mal ezneeree boldog

Malgai heweeree boldog

Hayvan sahibiyle, şapka kalıbyla olur: Herhangi bir şey çevreye göre oluşur.

4. Bugünkü tavuk yarınki kazdan iyidir

Маргаашийн өөхнөөс

Өнөөдрийн уушиг

Margaashiin ööhnöös

Önöödriin uuşig

Yarınki kuyruktan bugünün ciğeri /iyidir/: Gelecekte olup olmayacağı belli olmayan şeyler yerine şimdi elde olan şeyle yetinmek daha iyi.

5. Bir pire için yorgan yakılmaz

Бөөсөнд хутга

Бүлхэнд жад

Böösönd hutga

Bvlhend jad

Pireye bıçak kirişe cirit: Küçük şey için büyük şeyler feda edilmemeli.

6. Dereyi görmeden paçayı sıvama

Уул үзээгүй хормой шууж

Ус үзээгүй гутал тайлах

Uul üzeegüi hormoi şuuş

Us üzeegüi gutal tailah

Dağ görmeden paçayı sıvamak, su görmeden ayakkabıyı çıkarmak: a. Herhangi bir işin sonucu görmeden önce vazgeçmek; b. Bir sonuca bakmadan düşüncesiz davranmak, yani işin ortasına gelmeden büyütüp hazırlık başlamak.

7. Deve kendi kamburunu görmez, arkadaşının kamburu görür

Өөрийн толгой дээрх бухлыг үзэхгүй

Хүний толгой дээрх өлнийг /өвс/ үзэх

Ööriin tolgoi deerh buhliig üzehgüi

Hünii tolgoi deerh ölniig övs üzeh

Kendi baş üstündeki samanı görmeden başkasının baş üstünün otu görmek: Kendi kusurunu bakmadan başkasının kusurları eleştirmek.

8. Fazla aş ya karın ağrıtır ya baş

ГЭНЭТ ЦАДАХ ГЭДСЭНД ЦӨВТЭЙ

ГЭНЭТ БАЯЖИХ НАСАНД ЦӨВТЭЙ

Genet tsagdah gedsend tsövtei

Genet bayjih nasand tsövtei

Aniden doymak mideye zararlı, aniden zenginleşmek ömre zararlı: Bir şeye yoksa bir şeyi ölçülü dengeli kullanmak ve davranması gerek yani olması gereken ölçüden fazla kullansa zararlı olur.

9. Dedikodu, bir köyü batırır

Ховч хүн айл эвдэнэ

Ховдог нохой гэр бузарлана

Новч хүн айл евдене

Hovdog nohoi ger buzarлана

Şikâyetçi ailenin huzuru bozar, doymak bilmeyen it evi pisletir: Şikâyetçi, dedikodu konuşan insan çevresine zararlı.

10. Kahır çekmeyince lütuf ele girmez

Зовохоос айвал

Зорьсондоо хүрэхгүй

Zovohoos aival

Zorisondoo хүrehгүй

Zorluk çekmekten korkarsan, amacına ulaşamazsın: Acı çekmekten korkmamak gerek, istediklerine ulaşmak için bütün zorluklara katlanmak anlamında.

11. Açgözlülük her şeyi kaybettirir

Залилах гээд замаа алдана,

Зандрах гээд хүндээ алдана

Zalilah geed zamaa aldana,

Zandrah geed хүndee aldana

Dolandırayım derken yolunu kaybeder, kızayım derken şerefsiz olur: İnsan elinde olan maldan gözü doymayıp daha fazlasını isteyerek dolandırıcı olmaya yolu açar ve kötülüğe karışır.

12. Bela gelmeyince bal yenmez

Sabır acıdır, meyvesi tatlıdır

Зовлон үзэхгүйгээр

Жаргал олохгүй

Zovlon üzehgüigeer

Jargal olohgüi

Dert çekmeden mutluluğu bulmaz: Acı ve dert çekmeden mutluluğa kavuşulmaz. O yüzden acılardan kaçmayın mücadele etmeye çalışmalı.

13. İt, acıdan hırsızlık eder

Өлсөхдөө хулгайч болох

Өсөхдөө хэрүүлч болох

Ölsöhdөө hulgaiç boloh

Ösöhdөө herүүлч boloh

Aç kalırsa hırsız, büyürken kavgacı olmak: İnsan aç kalınca hırsızlık yapmaya kalkışır.

14. Коума akıl, akıl olmaz, cepten düşer

Хүний ухаанаар явдаг цэцнээс,

Өөрийн ухаанаар явдаг тэнэг дээр

Hünii uhaanaar yvdag tsetsnees,

Ööriin uhaanaar yvdag teneg deer

Başkasının akılla giden akıllıdan, kendi akılla giden aptal yeğdir: İnsan ne kadar zayıf zavallı olsa da kendi akıllıyla hayatını sürdürmeye çalışmalı yani başkasının akıllıyla hayatını sürdürmek pek de güzel bir şey değil.

15. Delinin başı ucunda yatmaktan, akıllının ayağı ucunda yatmak hayırlıdır

Тэнэг хүнд ерөөлгөхөөр,

Цэцэн хүнд хараалгасан нь дээр

Teneg хүнд yerölgöhөөр,

Tsetsen хүнд haraalgasan ni deer

Aptaldan dilek duymak yerine, akıllıdan küfür duymak daha iyi: Akılsız insanın tüm iyi hareketler hiç işe yaramaz.

16. Deliyle helva yemekten, usluyla savaş yeğdir

**ТЭНЭГ ХҮНТЭЙ ЯВЖ ОЛСНООС ,
ЦЭЦЭН ХҮНТЭЙ ЯВЖ ГЭЭСЭН НЬ ДЭЭР
Teneg хүntei yvj olsnoos,
Tsetsen хүntei yvj geesen ni deer**

Akılsıza gidip kazanmak yerine, akıllıyla gidip kaybetmek daha iyidir: Akılsız insanla bir işe girişmemek gerek. Akıllı insanlara daha yakın olmak önerilir.

17. Akıllı adam yüksekte uçmaz

Alçak uçan yüce konar, yüce uçan (konan) alçak konar (uçar)

**Их зант босгондоо бүдэрч,
Даруу зант дэлхийг тойрох
İh zant bosgondoo бүderç,
Daruu zant delhiig toiroh**

Kibirli insan kapı eşiğinde duraklar, alçakgönüllü dünyayı gezer: Kibirli, kendini beğenmiş insanlar insanları tepeden bakıp kendini övünerek hayatta başarılı olamaz ama alçakgönüllü insanlar ise insanları hiç küçümsemezler ve büyük iş başarsa da kendini hiç övmezler.

18. Çok ant içen çok da yalan söyler

**Худалч хүний нээрэн олон,
Хуурамч хүний хөөрхий олон
Hudalç хүnii neeren олон,
Huuramç хүnii hөөrhii олон**

Yalancı insanın 'gerçekten' sözü, sahte insanın 'zavallı' sözü fazla: Yalancı insanlar sözlerini inandırmak için daha çok yemin ederek konuşur. 'Sahte insanın zavallı sözü fazla' bunun anlamı sahte insanlar içinden gerçek söz söylemez yalandan 'zavallı' gibi sözler söyler tıpkı yalancılar gibi.

19. Babadan gören sofraya salar, anadan gören mindere serer

**-Oğlan atadan (babadan) öğrenir sofraya açmayı,
Kız anadan öğrenir biçki biçmeyi**

-Anadan gören inci dizer, babadan gören sofraya yazar

Аавын уургыг барьж сур, адуу мал чинь өснө,

Ээжийн зүүг барьж сур эрхэм үйл чинь бүтнэ

Aaviin uurgiiг barij sur, aduu mal çin ösnö,

Eejiin züüg barij sur erhem üil çin бүтнө.

Babadan kementi tutmayı öğren hayvanların artar, anadan dikmeyi, iğneyi tutmayı öğren değerli büyük işlerin yolunda gider: Küçükken anne babadan işlerin nasıl yapıldığını öğrense gelecekte hayatına gerekli olur. Bu atasözünde Moğolların eski hayat biçimi yani göçebe ve çobanlık hayatı göstermektedir. Babalar dışarıda atlarla uğraşırken, kadınlar evde dikim işleriyle uğraştığını buradan görebilirsiniz. Burada erkek çocuk babadan at kement tutmayı öğrenirse çobanlıkta büyük iş başarır, kız çocuk anneden dikme işlerini öğrenirse gelecekte kendileri deel (geleneksel elbise) dikmekte zorluk çekmez anlamındadır.

20. Üvey ana ekmeği, demirden tokmağı

Хавар цагийн шуурга хэцүү,

Хойт эхийн нударга хэцүү

Havar tsagiin şuurга hetsüü,

Ноит ehiin nudарга hetsüü

Sonbaharın fırtına, üvey annenin yumruğu zor: Sonbahar ılık havalı olsa da bir serin olunca kıştan daha zor olur. Üvey anne de çocuğa kendi çocuk gibi iyi bakmaz.

21. Gülme bana, gülerler sana

Gülme komşuna, gelir başına

Усанд унаснаа бүү шоол,

Урьд үхсэнээ бүү тавла

Usand unasnaa büü şool,

Urid ühsenee büü tavla

Suya düşen ile dalga geçme, önce ölene sevinme: Zor duruma düşen birisiyle dalga geçme sonraki sefer sana da gelebilir. ‘Önce ölene sevinme’ bunun anlamı ise başkasının dert ve üzüntüden kötü düşünce ile sevinmemek gerek. Türkçede bu anlamda ‘Gülme komşuna, gelir başına’ gibi atasözü de kullanılır.

22. Güldürme kendini, güldürsünler seni

**Чамд инээд,
Надад ханиад
Çamd ineed,
Nadad haniad**

Sana göre kahkaha, bana göre grip: Senin için gülünç bir olay ise bana göre üzücü.

23. Ulu sözü yerde kalmaz

Ulu sözü dinlemeyen, ulu yakalar

**Зүйр үгэнд худалгүй,
Зүй ёсонд буруугүй
Züir ügend hudalgüi,
Züi yosond buruugüi**

Atasözlerinde yalan yok, geleneklerde yanlış yok: Halk gelenek, görenek, hayat tecrübe bilgisi ise eskiden bugüne kadar gelebilen büyük değerlerdir. O yüzden atasözlerinde yalan yok hep hayat tecrübeden çıkan önemli hayat öğüttür.

24. Azmin elinden ne uçan kurtulur ne kaçan

**Зоригловол бүтнэ,
Цөхөрвөл гутна
Zoriglovol бүтне,
Tsöhörvöl gutna**

Cesaretli olan yapar, ümitsiz olan kaybeder: Cesaretle bir işi başlarsa başarır ama ümitsiz bir işe başlarsa başaramaz anlamındadır.

25. Bir ölçüp bin biçmeli

**Долоо дахин хэмжиж,
Нэг удаа огтол
Doloo dâhin hemjij,
Neg udaa ogtol**

Yedi defa ölç bir defa kes: Bir işi başlamadan önce iyice araştırıp hesaplaması gerek. Yoksa daha çok zarara düşebilir.

26. Başaramayacağın işe başlama

**Büyük lokma ye büyük söyleme
Хэрээ мэдэж бяраа тань**

Heree medej byraa tani

Haddini gücünü bil: Kendi gücüne göre bir işe kalkışmalı. Kendi gücünden haddinden aşan şeylerle uğraşırsa yararlı olmaz.

27. Başladığın iş yarım kalmaz

Ажил хийвэл дуустал,

Давс хийвэл уустал

Ajl hiivel duustal,

Davs hiivel uustal

İş yaparsan bitene kadar, tuz dökersen eriyene kadar: Bir işi yapmaya karar verdikten sonra zorluklar çıkınca onu yarım bırakmamak veya fikir değiştirmek açısından uyarmaktadır.

Bu da insanın amacına ulaşmak için zor durumlarda vazgeçmemesine öğüt vermektedir. Bir de ‘Эр хүн зорьсондоо, эмээлт морь харайсандаа’ ‘Erkekler amaçladığında, eyerli at atladığında’ ‘Тус хийвэл дуустал, давс хийвэл уустал’ ‘Yardım ederse yardımı bitene kadar, tuz dökersen eriyene kadar’ böyle şekilde de söylenir.

28. Belanın üzerine gitme, üzerine gelen beladan kaçma

-Sabreden derviş muradına ermiş

-Sabrın sonu selamettir

- Sabreyle işine hayır gelsin başına

Зовлонг сөр,

Жаргалыг дага

Zovlong sör,

Jargaliig daga

Çileye karşı git, mutluluğa er: Hayatta dertten ve acıdan kaçmamak gerekli ki mücadele edip mutluluğun yoluna doğru yürü.

29. Var yemezsin malını şeytanlar yer

Yemeyenin malını yerler

Харамласан юм

Хар нохойн хоол болох

Haramlasan um,

Har nohoin hool boloh

Cimrilik yaptığın şey, siyah köpeğin yemi olur: İnsanlardan saklanıp cimrilik yaptığın şey sonradan hiç kimseye gereksiz olur. Yani gereksiz yerde cimrilik yapılmamalı ihtarında bulunmaktadır.

30. Sorup verinceye kadar vurup ver

Асууж өгөхөөр,

Аягалж өг

Asuuј ögöhөөр,

Aygalј ög

Sorup vermektense kase 'ye koyup ver: Vermek niyetin varsa sormadan hemen ver.

31. Çalışan el, tok karın üzerindedir

Ажлын сайнаар амьдрал өөдлөх,

Бэлчээрийн сайнаар мал таргалах

Aјliin sainaar amidral өөdlöh,

Belçeeriin sainaar mal targalah

İşini iyi yaparsan hayatın güzelleşir, mera iyi olursa hayvanlar semirir: Çalışkanlık, çaba gösterme başarının temelidir. Çalışkan insanların hayatı daha iyi geçer.

32. Hareket berekettir

Nerede hareket, orada bereket

Ажиллавал алт олно,

Алхайрвал яс хэмлэнэ

Aјillaval alt oлно,

Alhairval ys hemlene

Çalışırsan altın bulursun, boş boş oturursan kemik sıyıırırsın: Çalışırsan elde kazanç olur, çalışmaz isen elin boş olur.

33. Hak yolunu bırakma

Hak yerde kalmaz

Үнэн санаанаас бүү холд,

Үнэнч явдлыг бүү март

Ünen санаанаас бүü hold,

Ünenç yvdliig бүü mart

Doğru düşünceden ayrılma, dürüst olmayı unutma: Her zaman doğrunun dürüstün tarafında dur. Ve sana iyilikte bulunan insanları da unutma. Kötülükten yalanlardan uzak durmak gerek anlamında.

34. Kaza görüp gelmez, karı (yaşlı) bükülüp ölmez

Kaza geliyorum demez

Гай газар доороос,

Гахай модон дотроос

Gai gazar dooroos,

Gahai modon dotroos

Felaket toprak altından, domuz ağaçların içinden: Felaket ve azap insana söyleyip gelmez hemen bir anda gelir. O yüzden uyanık ve dikkatli olmak iyidir.

35. Doğru söyleyenin başı kel olur

Doğru söyleyenin tepesi delik olur

Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar

Үнэн үг хэлсэн хүнд хүн өшөөтэй,

Үхэр унасан хүнд нохой өшөөтэй

Ünen üg helsen хүнд хүн öşöötei

Üher unasan хүнд nohoi öşöötei

Doğruyu söyleyene insan düşman, sığıra binen insana köpek düşman: Gerçek çoğu zaman hoşumuza gidilen bir şey olamayabilir. Gerçek acıdır. Bu yüzden Türkçede ‘Doğruyu söyleyeni dokuz köyden kovarlar’ gibi atasözü de vardır. Yine Moğolcada bu anlamlarda başka ifadeler de mevcuttur. ‘Үнэн үг чихэнд харш ч хэрэгт тустай, үхэр мал биенд харш ч амьдралд тустай’ ‘Gerçek söz kulağa hoş olmasa da olaya yararlı, hayvanlar vücuda yorgunluk getirirse de hayata yararlı’ ‘Үнэн үг хатуу боловч хэтийн амьдралд тустай’ ‘Gerçek söz sert ise de gelecek hayata yararlı’ ‘Давс шорвог боловч идээний амтанд найртай’ ‘Tuz fazla olunca ekşi olsa da yemeğin tadına hoş’ böyle şekilde de söylenir.

36. Doğru söyleyenin tepesi delik olur

Үнэн үгтэн омогтонд тооцогдож,

Башир үгтэн цэцний суудалд суух

Ünen ügten omogtond tootsogdoj,

Başir ügten tsetsnii suudald suuh

Gerçek sözlü insan kızgın sayılıp yalan sözlü insan bilgili sayılmak: Doğruyu, gerçek durumdan bahsedenleri düşman sanırlar çünkü gerçek sözler sert olduğu için insanlar kabul etmekte zorlanır ve yalandan güzel sözle konuşanları bilgili erdemli sanırlar bu da yanlış bir şeydir.

37. Çok yaşayan/ okuyan bilmez, çok gezen bilir

Орноо сахисан ноёноос,

Олныг тойрсон боол дээр

Ornoo sahisan noynoos,

Olniig toirson bool deer

Yurttan çıkmayan beyden yurttan çıkıp gezen köle yeğdir: Çok okuyup bilgi edinen kişilerden her yere gidip gelenler, gezenler daha iyi bilebilmektedir. Ne kadar okursa okusun bunu hayatta tecrübe etmedikten sonra bir işe yaramaz.

38. Adamın alacası içinde, hayvanın alacası dışında

Могойн эрээн гаднаа,

Хүний эрээн дотроо

Mogoin ereen gadnaa,

Hünii ereen dotroo

Yılanın alacası dışında insanın alacası içinde: İnsanın nasıl huylu biri olduğunu dışarıdan bakıp anlaşılmaz. Ve kötü insanlar huyunu dışında belli etmeden insanlarla kibar iyi davranır. Bu da gerçek değil yalandan geçici bir davranıştır. O yüzden insanların güzel kibar konuşmalara hemen inanıp güvenmemekte fayda vardır.

39. Altın yerde paslanmaz, taş yağmurdan ıslanmaz

Сайн хүний зан хувирдаггүй,

Шижир алтны өнгө хувирдаггүй

Sain hünii зан huvirdaggüi,

Şijir altnii öngö huvirdaggüi

İyi insanın huyu değişmez, saf altının rengi değişmez: İyi huylu insanlar hangi ortamda hangi çevrede nasıl yaşarsa da onların iyi huyu değişmez, bunun gibi altının rengi de yağmurda suda ve çamurda olsa da rengi, özü değişmez. Burada iyi huyluları altın ile benzetmiştir. Altın kadar değerli insan olarak gösteriyor.

40. Kendi güzel olacağına huyu güzel olsun

Зүсийг нь үзэхээр

Зүрхийг нь үз

Züsiig ni üzeheer

Zürhiig ni üz

Yüzünü görmektense, kalbini gör: Dış güzelliği kalıcı değildir, zamana kaybolur gider, oysa iç güzelliği ömür boyunca kalır.

41. Az söyle öz söyle, iki dinle bir söyle

Олон үгнээс цөөн нь сайн,

Цөөн үгнээс оновчтой нь сайн

Olon ügnees tsöön ni sain,

Tsöön ügnees onovçtoi ni sain

Fazla sözden az söz iyi, az sözden net söz iyi: Fazla laf anlatmaktansa öz ve net söylemesi iyidir. Ve az söylerken de doğru ve düzgün söyle.

42. Borcun azı çoğu olmaz, hepsinin kaygısı birdir

Borçlu ölmez, benzi sararır

Өртэй хүн өөдөлдөггүй,

Өвчтэй хүн жаргадаггүй

Өртеi хүн өөдөлдөггүй,

Өвчтеi хүн jargadaggүй

Borçlu insan yükselmez, hasta insan mutlu olamaz: Borçlu insanın hayatı gelişmekte yükselmekte yavaştır. Hasta insan nasıl mutlu rahat yaşayamazsa bunun gibi borçlu insan da öyledir. Yani burada borçlu insanı hastalarla benzetmiş.

43. Borç alınırken dost, ödenirken düşmandır

Авах гэвэл бөхийж,

Өгөх гэвэл гэдийх

Avah gevel böhiij,

Ögöh gevel gediih

Alacak olurken eğilmek, verecek olurken inatlaşmak: Birinden borç alırken güzel davranıp geri verirken kötü davranmak. Bir de herhangi bir insandan bir şey alacak olursa

nazikçe davranıp istediğini almak ama biri ondan bir şey isteyince cimrilik yapıp vermemek anlamı da vardır.

44. Adam odur ki sözünden/ ikrarından dönmeye

**Хэлсэн үгэндээ эзэн болж,
Идсэн хоолондоо сав болох
Helsen ügendee ezen bolj,
İdsen hoolondoo sav boloh**

Söylediği sözünde durup yediği yemeğin kabı olmak: Söylediği sözünde durmak iyi insanların davranışıdır.

45. Bin kere söyle eşeğe, bir kere inmez aşığıya

**Илжиг шиг зөрүүд,
Зараа шиг хэрүүлч
İljig şig zörүүd,
Zaraa şig herүүлч**

Eşek gibi inatçı, kirpi gibi kavgacı: İnatçı ve kavgacı insanlara söylenir.

46. Öfkede akıl olmaz

**Уур ихтийн ухаан цухал,
Ухаан сайтын сэтгэл уужим
Uur ihtiin uhaan tsuhal,
Uhaan saitin setgel uujim**

Öfkelinin akli öfkeyle dolu, akıllının gönlü ferah: Sinirli kişi doğru düzgün düşünemez ve sinirlediği zaman kafası öfkeyle dolar.

47. Kaş yaraуım derken göz çıkarma

**Нуухы нь авах гээд,
Нүдийг нь сохлох
Nuuhı ni avah geed,
Nüdiig ni sohloh**

Çapağı alayım derken gözünü kör etmek: Birine yardım edeyim derken daha beter hale getirmek. Buna benzer anlamda ‘Тус биш ус’ ‘Yardım değil su’, ‘Хумсы нь авах гээд

хурууг нь авах’ ‘Tırnağı alayım derken parmağını kesmek’, ‘Нэмэр болох гээд нэрмээс болох’ ‘Yardım edeyim derken sorun çıkarmak’.

48. Akıllı düşmandan korkma, deli dosttan kork

-Akıllı düşman akılsız dosttan hayırlıdır

-Deli dostun olacağına akıllı düşmanın olsun

Муу андаас сайн танил дээр

Muu andaas sain tanil deer

Kötü dosttan iyi tanıdık yeğdir: Kötü ve görgüsüz arkadaştan iyi bir tanıdığı ile takılmak daha iyi demek.

2.1.3. Biçim Yönünden Farklı, Anlamı Aynı Olan Atasözleri

1. Alçak eşek binmeye, öksüz çocuk dövmeye kolay

Муу нь муудаа жанжин,

Муна гадсандаа жанжин

Muu ni muudaa janjin,

Muna gadsandaa janjin

Güçlüler güçsüzlere, tahta çekiç kazığa General: Zayıf güçsüz insanları güçlülerin buyruk altına alması kolay.

2. Adamdan utanmayan Tanrı’dan korkmaz

Ичихийг мэдэхгүй хаад ноёдоос,

Ичихийг мэдэх шивэгчин дээр

İçihiiг medehgüi haad noydoos,

İçihiiг medeh şivegçin deer

Utanmayı bilmeyen beylerden, utanmayı bilen hizmetçi üstündür: Utanmak bir türlü saygıdır. Büyüklerden ve çevredeki insanlardan çekinmeyenler onlara saygı göstermeyip kendini de huzursuz duruma düşürür. Böyle utanmaz bey olmaksansa utanmayı bilen hizmetçi üstündür.

3. Aşk olmayınca meşk olmaz

Дургүй ламд дарж байж сахил хүртээх

Durgüi lamd darj baij sahil hürteeh

*İsteksiz lam*³⁰*'a zorla ibadet kaldırmak: İsteksiz lamayı ibadet ettirmek. Türkçe bir ifadeyle 'Zorla güzellik olmaz'.*

4. Bal olan yerde sinek de olur

**Сайн муугийн сав нэг,
Саадаг нумын хүч нэг
Sain muugiin sav neg,
Saadag numin hüç neg**

İyi ve kötünün kabı birdir, okluk ve okun gücü birdir: Bu dünyada iyi insanlar varsa kötüler de var. İyi olayların yanında kötüler de ondan yararlanmak için bulunur anlamında.

5. Laf torbaya girmez

**Үг алдсанаас
Үхэр алдсан нь дээр
Üg aldsanaas
Üher aldsan ni deer**

Söz kaçırmaktan inek kaçırmak daha iyi: Söylenen söz veya ağızdan kaçırılan söz geri alınamazken, kaçırılan inek kolayca geri alınabilir şeklinde mecazla anlatılmıştır. Burada söz sözlerken iyice düşünülerek söylenmesine vurgu yapmaktadır.

6. Bana benden olur her ne olursa, başım rahat bulur dilim durursa

**Dilim seni dilim dileyim, başıma geleni senden bileyim
Dilin cirmi küçük, cürmü büyük**

**Амаа хичээхгүй бол гай татах,
Галаа хичээхгүй бол гамшиг болох
Амаа һичееһгүй бол гай татах,
Galaa һичееһгүй бол гамшиг болох**

Dil tutulmazsa bela getirir, ateşe dikkat etmezse felaket olur: Nerede, hangi söz söyleneceğine dikkat etmeli. 'Dilde kemik yok' ifadesi de bunu anlatır.

7. Besle kargayı, oysun gözünü

Нүүр өгөхөд бөгс өгөх

³⁰ Budizm'in kutsal eğitimi gören insan. Yani İslam'daki imam gibi.

Nüür ögöhöd bögs ögöh

Yüzü verince arka tarafi /göt/ vermek: Birine iyilik ve yardım ediyorsun ama o kişi sana saygısızlık yapmak, yaptığın iyiliği unutmak anlamında.

8. Boz atın yanında duran ya tüyünden çeker ya huyundan

Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan

Алтны дэргэд гууль шарлана,

Сайны дэргэд муу сайжирна

Altni derged guuli şarlana,

Saini derged muu saijirna

Altının yanındaki pirinç sarı rengi alır, iyinin yanındaki kötü iyileşir: İyi insanlarla arkadaşlık ederse onlar gibi iyilere düşkün olur, bunu altın yanındaki pirinç sarı rengi almaya benzetmiş.

9. Çalma elin kapısını, çalarlar kapını

Өөдөө хаясан чулуу

Өөрийн толгой дээр

Öödöö haysan çuluu

Ööriin tolgoi deer

Yukarı atılan taş, kendi kafanı vurur: Başkasına yapan kötülük bir gün geri gelir. O yüzden hiç kimseye kötülük yapmayın.

10. Sayma bir kimseyi ahmak yerine

Бассан өвс бөгс хатгана

Bassan övs bögs hatgana

Küçümsediği ot kalçayı batırır: a. Herhangi birini küçümseme; b. Kötülükten sakınmak gerek.

11. Çok gezen çok bilir

Суусан цэцнээс

Явсан тэнэг дээр

Suusan tsetsnees

Yvsan teneg deer

Oturan bilgiliden yürüyen aptal yeğdir: Çok gezmek, yeni yerler, insanlar tanımak bilgiyi artırır.

12. Durdini söylemeyen/saklayan derman bulamaz

Бүгдээр хэлэлцвэл буруугүй
Бүлээн усаар угаавал хиргүй
Bügdeer heleltsvel buruugüi
Büleen usaar ugaaval hirgüi

Herkese danışırса hatasız, ılık suyla yıkanırса kirsiz: Durdini ve sorunlarını başkalarıyla paylaşan çare bulabilir.

13. Lafa pilav pişerse deniz/ dağ kadar yağı benden

Үг олдож
Үхэр холдох
Üg oldoj
Üher holdoh

Söz çoğalıp inek uzaklaşmak: Fazla laf konuşmak, boş yere zaman kaybetmek. Lafa değil, yapılan işe bakılmalı.

14. Çiğnemedен ekmek yenmez

Эзэн хичээвэл
Заяа хичээнэ
Ezen hiçeevel
Zaya hiçeene

Kendi çabalarsa kadir de çabalar: Bir işi başarabilmek için çaba gösterilirse mutlaka başarır. İnsan kendi çaba göstermezse hiç kimse onun yerine çaba göstermez.

15. Boş eşek yorga gider/ iyi yürür

Гар газар,
Хөл хөсөр
Gar gazar,
Höl hösör

El ayak yerde: Çalışmayıp boş oturmak.

16. Ekmek elden su gölden /deyim/

Хүний юмаар хүүдэгнэх,
Хүүтэй мөнгөөр ваадагнах
Hünii ymaar hüüdegneh,

Hüütei möngөөр vaadagnah

Başkasının malından kendi malı gibi yararlanmak, kendi parayı saklamak: Kendisine ait olmayan malı harcamak.

17. Geçti Bor'un pazarı, sür eşeğini Niğde'ye

Өнгөрсөн борооны хойноос цуваа нөмрөх

Öngörsön boroonii hoinoos tsuvaa nömröh

Yağmur geçince yağmurluğu giymek: Herhangi bir olayı geçtikten sonra onu hatırlamak ve ondan yararlanmaya kalkışan insanlara söyler.

18. Gökte ararken yerde bulmak /deyim/

Авдарт байтал алсаас эрэх,

Гарт байтал гаднаас эрэх

Avdart baital alsaas ereh,

Gart baital gadnaas ereh

Sandığında var olsa da uzaktan ara, elinde olsa da dışarıdan ara: Yanında olan şeye bakmadan uzaktan aramak. Aradığı şey uzakta değil çok yakında olduğunun farkında olamayan insanlara söylenir.

19. Bir korkak bir orduyu bozar

Нэг үхрийн эвэр доргивол,

Мянган үхрийн эвэр доргино

Neg ühriin ever dorgivol,

Myngan ühriin ever dorgino

Bir sığırın boynuzu kırılırsa bin sığırın boynuzu acır: Bir insana yapılan kötülük, bin insanın acısına sebep olabilir.

20. Насı dediğimizin хаçı koltuğundan çıktı

Хүний сайныг түшиж мэд,

Хүлгийн сайныг унаж мэд

Hünii sainiig түшіj med,

Hülgiin sainiig unaj med

İnsanın iyisini arkadaş olunca bilirsin, atın iyisini binince: Bir insanın huyu arkadaş edinip daha yakınlaşınca bilinir. Yoksa dışarıdan görünmez. Ve burada 'atın iyisini binince' atı binip nasıl at olduğunu bilebilmeyele aynıdır.

21. Hak yerini bulur, su çukurunu

Үнэнээр явбал,
Үхэр тэргээр туулай гүйцнэ
Üneneer yvbal,
Üher tergeer tuulai güitsne

Sadık yaşarsa inek arabayla tavşana yetişir: Doğruluk ve hak yerini bir gün mutlaka bulur. Gerçeklik her zaman güçlüdür.

22. Gündüz tespîh çevirir, gece koyun çevirir

Дыш eli yakar, içi beni yakar
Гадаад байдал нь тоть тогос шиг,
Дотоод байдал нь шавар шалбааг шиг
Gadaad baidal ni toti togos şig,
Dotood baidal ni şavar şalbaag şig

Dışarıdan parağan, tavus kuşu gibi, içinden çamur, gölcük gibi: Görgüsüz insanlar dışarıdan namuslu gibi görünür ama içi güzel değil. Güzel görünen herkes namuslu değildir.

23. Beş parmak bir değil/olmaz

Аавын хүү адилгүй,
Арван хуруу тэгшгүй
Aavin hүү adilgüi,
Arvan huruu tegşgüi

Bir babanın oğulları aynı değil, on parmak denk değil: Her insanın huyu aynı değildir. Bir toplumda hem iyiler hem de kötüler de var.

24. Burnunu sokmak /deyim/

Данх руу толгойгоо бүү хий,
Тогоо руу хошуугаа бүү дүр
Danh ruu tolgoigoo büü hii,
Togoo ruu hoşuugaa büü dür

Çaydanlığa kafanı, tencereye burnunu sokma: Kendine ait olmayan olaylara karışma.

25. Таş yerinde аğıрдыр

Дассан газрын

Даавуу зөөлөн

Dassan gazrin

Daavuu zöölön

Alıştığın (iyi bilinip tanındıkları yer) yerin kumaşı yumuşak: Bildiği, tanıdığı yerde yaşamak daha kolay ve rahat demektir.

26. Cihanın kahrını çekenden sor, zehrin acısını içenden

Некимден сорма, çekenden sor

Зовлон мэдэхгүй гэгээнээс,

Зовлон мэдэх чөтгөр дээр

Zovlon medehgüi gegeenees,

Zovlon medeh çötgör deer

Istirap anlamayan Lama'dan ıstirap anlayan şeytan iyidir: Acı ve dert çekmediği birisi acıdan, dertten anlamaz, ama dert çekenler derdi anlar.

27. Ağzı büyük olana kepçe kaşıktır

Ховдог хүний хүсэл нь ханадаггүй

Hovdog хүний хүсэл нь ханадаггүй

Açgözlü insanın arzu bitmez: Gözü doymayı bilmeyen insanın istekleri bitmez.

28. Ben derim 'Bayram haftası', o der 'Mangal tahtası'

Тэмээ гэхэд ямаа авчирч,

Тэнгэр гэхэд газар заана³¹

Temee gehed ymaa avçirç

Tenger gehed gazar zaana

Deve derken keçi getirip, gökyüzü derken toprağı göstermek: Bir konu konuşulurken yanlış anlayıp başka şeylerden bahsetmek.

29. Deliye 'Карыу ört de gel' demişler yüklenmiş de gelmiş

Муу хүнийг зар,

Зарсан хойноо өр

Muu хүнийг зар,

Zarsan hoinoo ör

³¹Akim.H, a.g.e., s.110

Kötü insandan bir iş yapmasını istemiş, o iki iş çıkarmış: Beceriksiz birine bir iş verilir, o kimse işi yapamadığı azmış gibi üstüne başka bir işe de çıkartır. Öyle insanlara iş vermek yerine kendin yapsan daha iyi.

30. Kafa büyük içi boş, tut kulağından çifte koş

**Сайхан дээл өмссөн хүн,
Сурсан эрдэмгүй бол хөрөг
Saihan deel ömssön hün,
Sursan erdemgüi bol hörög**

Güzel deel³² giyen, öğrendiği erdemi yoksa portre: Dışarıdan güzel görünüyor olabilir ama bilgisiz cahil ise resimden (portreden) farkı yok.

31. Yağmurlu günde tavuk suyu neylesin

**Тэнхлүүн явахад тэмээгээр тусалснаас,
Тэвдэж явахад тэвнээр тусалсан нь дээр
Tenhlüün yvahad temeegeer tusalsnaas,
Tevdej yvahad tevneer tusalsan ni deer**

İyi durumda deve ile yardım etmekten, zor durumda çuvaldız (tevne)³³ ile yardım et: Arkadaşın zor duruma düşürse yardım etmek gerek. Yani başkasına zor durum gelebilir o zamanda, doğru zamanda yardımda bulunun.

32. Dayı ile dağ dolan, amca ile bağ dolanma

**Нарны гэрэл илчтэй,
Нагац хүн хүндтэй
Narnı gerel ilçtei
Nagats hün hündtei**

Güneş ışığı sıcak, dayı saygın (şerefli): Dayıya daha saygı gösterir.

33. Ağaç meyvesi olunca başını aşağı salar

**Эрдэмт хүн даруу,
Их мөрөн дөлгөөн
Erdemt hün daruu,
İh mörön dölgöön**

³² Моғол geleneksel elbisesi

³³ Keçe ve ayakkabı tabanı dikmekte uygun olan kalın iğneyi ‘тэвнэ’ ‘tevne’ der.

Bilgili insan alçakgönüllü, büyük göl sakin (nazik): Akıllı, erdemli kişi sakin ve nazik davranır.

34. Alçak gönül yüce devlettir

**Эрдэмтэн хүнээс омог гарахгүй,
Эрдэнийн чулуунаас өө гарахгүй
Erdemten хүnees omog garahgüi,
Erdeniin çuluunaas öö garahgüi**

Erdemli kişiden öfke çıkmaz, mücevherden (değerli taştan) kusur çıkmaz: Bilgili kişi her zaman sinirlemez hep sakin ve rahat yaşar.

35. Kişi kendini herkesten aşağı tutmalıdır

**Онгиороо хүн олонд хүндгүй,
Оготор хормой жаварт нөмөргүй
Ongiroo хүн олонд хүндгүй
Ogotor hormoi javart нөмөргүй**

Kendini beğenmiş (kibirli) kişi toplumda sevilmez, kısa etek soğukta sıcak tutmaz: Çok bilmiş kimse toplumda sevilmemektedir.

36. İtten kuzu türemez

**Ерөөлчийн хүүхэд ерөөлч,
Хараалчын хүүхэд хараалч
Yeröölçiin hüühed yeröölç,
Haraalçın hüühed haraalç**

Talih söyleyenin çocuğu talihli, küfür söyleyenin çocuğu küfürbaz: İyi huylu kişinin çocuğu iyi insan olur, kötü huylunun çocuğu onun gibi kötü huylu olur.

37. Arı ile kalkan bal başına, sinekle kalkan leş başına

**Муутай нөхөрлөвөл могойн хорлол,
Сайнтай нөхөрлөвөл сарны гэрэл
Muutai нөхөрлөвөл могойн хорлол,
Saintai нөхөрлөвөл сарны гэрэл**

Kötüyle arkadaşlık edersen yılan zehri, iyiyle arkadaşlık edersen ay ışığı: Görgüsüz, akılsız insanlarla arkadaşlık ederse belaya karışır, iyilerle arkadaşlık ederse doğruluklara gider.

38. Dil söyler saklanır, baş belasını çeker

**Үг илүүтэйн
Эрүү хугархай
Üg ilüütein
Erüü hugarhai**

Boş konuşanın çenesi kırık: Gereksiz yerde fazla konuşursan başın belaya girer.

39. Bir eteğe pek yarışan maksadına erişir

**Хүссэн юмаа хөсөр хаяж болохгүй,
Зорьсон юмаа зоргоор нь хаяж болохгүй
Hüssen ymaa hösör hayj bolohgüi,
Zorison ymaa zorgoor ni hayj bolohgüi**

Arzularını istediğin yere bırakma, amaçlarını istediği zaman bırakma: İstediklerine ve amaçlarına ulaşmak için sıkı çalışıp devamlı olarak her zaman çaba gösterilirse başarılı olur. Hemen vazgeçmemek gerek.

40. Eldeki bülbülden bendeki karga

**Хүний юманд бүү шуна,
Хүртсэн хөрөнгөө бүү чамла
Hünii ymand büü şuna,
Hürtsen höröngöo büü çamla**

Başkalarının malına açgözlülükle, kendi malına doyumсуz gözle bakma: Elinde olanlarla yetinmeyi bilen kişi başkasının malına açgözlülükle bakmaz. Başkasının mal sana hayırlı gelmez, onun yerine kendinde olan mal ile yetinmeli. Yani insan önce kendisinde bulunan şeylerin kıymetini bilmeli.

41. Ekmeğimi al da dirliğimi alma

**Уйтгар дүүрэн ордноос,
Инээд бялхсан овоохой дээр
Uitgar düüren ordnoos,
İneed bylhsan ovoohoi deer**

Üzüntü dolu saraydan, neşe dolu kulübe iyi: İnsan fakir olsa da rahat, huzurlu, mutlu ve barış içinde olan bir küçük yerde yaşamayı tercih eder. Ne kadar zengin olsa da evde hiç huzur, mutluluk, barış yoksa yaşamak zordur.

42. Ateş olmayan/çıkmayan yerden duman çıkmaz/tütmez

**Овоо босгоогүй бол,
Шаазгай хаанаас суух вэ
Ovoo bosgoogüi bol,
Şaazgai haanaas suuh ve**

Ovoo³⁴ dikmeseydin saksagan nereden oturur: Başlangıca göre sonuç çıkar. Bir olayı başlatan biri şey olduğu için o olayın devamı gelir. Durduk yere hiçbir şey olmaz.

43. At almadan ahır dikme

**Саалиа базаахаар,
Саваа базаа
Saalia bazaahaar,
Savaa bazaa**

Saali³⁵ hazırlamak yerine saali kabı (süt kabı) hazırla: Bir işi başlamadan önce o iş ile ilgili hazırlıkları iyice hazırlamak gerek. Yani hazırlık yapmadan acele işe girişmeye kalkışma.

44. Arı gibi çalış, aslan gibi ye

**Ажил хийсэн нь амандаа тостой,
Ажилгүй суусан нь амандаа устай
Ajil hiisen ni amandaa tostoi,
Ajilgüi suusan ni amandaa ustai**

İş yaparın ağzı yağlı, çalışmadan oturanın ağzı sulu: Çalışanlar, boş oturmayanlar her türlü kazançlı olur, ama çalışmayanlar, boş oturanlar hiç kazanç elde edemez.

45. Terlemeden para kazanılmaz

**Ажил хийвэл ам хөдлөнө,
Алхайрч суувал амьдрал доройтно
Ajil hiivel am hödlönö,
Alhairç suuval amidral doroitno**

İş yaparsan ağzın kımıldar, boş boş oturursan hayatın zorlaşır: Bu yukarıdaki atasözüne aynı anlam taşımaktadır.

³⁴Dini törenlere göre, dağlar geçişler üzerinde ağaç ve taş yığınlarından oluşan kurban bir semboldür.

³⁵Süt ve süt ürünlerin genel ismi.

46. Yazın çalışan kışın rahat eder

**Залуудаа зовбол,
Өтлөхдөө жаргана
Zaluudaa zovbol,
Ötlöhdöö jargana**

Gençken zorluk çekince, yaşlılıkta mutlu olursun: Gençliğinde çok çalışıp çaba gösteren kişi yaşlanınca sıkıntı çekmeden mutlu yaşar.

47. Amelsiz âlim, yağmursuz bulut gibidir

**Дуулснаа хэлдэггүй эрдэмтнээс,
Дуугарч явдаг тэнэг дээр
Duulsnaa heldeggüi erdemtnees,
Duugarç yvdag teneg deer**

Dinlediğini anlatmayan bilgili kişiden, anlatarak gezen deli daha iyidir: Bilgili kişi öğrendiklerini kullanmıyorsa ve başkasına öğretmiyorsa o kadar bilginin değeri yok.

48. Ellere körlük verir, kendi kamburuna bakmaz

**Өөрийн хожгороо мэдэхгүй,
Бусдын халзныг элэглэх
Ööriin hojgoroo medehgüi,
Busdın halznıg elegeh**

Kendi kelliğine bakmadan, başkasının kelliğiyle dalga geçmek: Bazı insanlar başkasının kusurlarına bakıp dalga geçer, ama kendi kusuruna bakmazlar. Kendisi hiç kusursuz gibi davrananlara söyler.

49. Akşam erken yat, sabah erken kalk

**Барс цагт босохгүй бол өдрийн явдал хоцорно,
Бяцхандаа сурахгүй бол насны явдал хоцорно
Bars tsagt bosohgüi bol ödriin yvdal hotsorno,
Bytshandaa surahgüi bol nasnı yvdal hotsorno**

Gün doğmadan kalkmazsan, günlük işlerinde gecikirsin; küçükken bilgi edinmezsen, hayatında gecikirsin: 'Erken kalkan yol alır'.

50. Çok okuyan değil, çok gezen bilir

Ганц газар суусан цэцнээс,

Газар бүр явсан тэнэг дээр
Gants gazar suusan tsetsnees,
Gazar bvr yvsan teneg deer

Tek bir yerde oturan akıllıdan, her yeri gezen deli iyidir: İnsan gezip tozup bakmadan tek okumakla bilgi edinirse verimli olmaz.

51. Gezen kurt aç kalmaz

Явж байвал бүтнэ
Yvj baival бүтне

Giderse işler tamamlanacak: Harekete geçenler bir türlü işini halletmeye çare bulurlar.

52. Ben eşek olduktan sonra semer vuracak çok bulunur

Чанга хурц явбал өстөн олширно,
Дуугүй номхон явбал дээрэнгүй олширно
Çanga hurts yvbal östön olşirno,
Duugüi nomhon yvbal deerengüi olşirno

Sert ve sesli olursa düşmanlar artar, çekingen ve sessiz olursa faydalananlar artar: Ne sesli ne de sessiz olup tam bir ortasını tutup davranmak gerek.

53. Keçinin sevmediği ot karşısında biter

Орохгүй гэсэн гэрт гурав орж,
Уулзахгүй гэсэн хүнтэй гурав уулзах
Orohüi gesen gert gurav orj,
Uulzahgüi gesen хүntei gurav uulzah

Girmem diyen eve üç defa girmek, buluşmam diyen insanla üç defa buluşmak: Övünüp söz verirse tam tersi olmak. Büyük konuşmamak gerek.

54. Sen güzel, ben güzel akşam oldu ne yiyeceğiz

Царайны сайхнаар,
Цай сүлэхгүй
Tsarainı saihnaar,
Tsai sülehgüi

Yüz güzelliğiyle çaya süt ilave edilemez: Güzel olsa da hayatın geçimini sağlayamaz bir işe yaramaz, akıllı olması lazım.

55. İlim, sahibini aziz eyler

**Эрдмээс илүү эд үгүй,
Эрүүлээс илүү жаргал үгүй
Erdmees ilüü ed ügüi,
Erüülees ilüü jargal ügüi**

Erdemden daha büyük mal yok, sağlıktan daha büyük mutluluk yok: İnsana bilgi, eğitim mal ve paradan daha çok önemlidir.

56. Altın pas tutmaz/ deli yas tutmaz

**Сайн хүн эвдрэх нь бэрх,
Саар хүн ханилах нь бэрх
Sain хүн evdreh ni berh,
Saar хүн hanilah ni berh**

İyi bir insanın kırılması zordur, kötü bir insanla evlenmesi zordur: İyi huylular her ne kadar zor duruma düşse de huyundan vazgeçmez. Hiçbir zaman huyunu değiştirmez.

57. Ağlamakla yar ele girmez

**Хүсэл ихтэйгээрээ ноён болдоггүй,
Хүч ихтэйгээрээ баян болдоггүй
Hüsel ihteigeeree noyn boldoggüi,
Hüç ihteigeeree bayn boldoggüi**

Arzu fazlasıyla efendisi olmaz, güç fazlasıyla zengin olmaz: Sadece istekle bir şeyi gerçekleştirilmez, bunun için çaba sarf etmesi gerek.

58. Her ağlamanın bir gülmesi, her yokuşun bir inişi vardır

**Зовлонгийн дотор жаргал бий,
Зоосны дотор зовлон бий
Zovlongiin dotor jargal bii,
Zoosnii dotor zovlon bii**

Azap içinde mutluluk var, para içinde azap var: Her zaman dert ve acı gelmez, mutluluğu da gelir. Bir de ‘para içinde azap var’ bunun anlamı da çok zengin olmak bazı dertler, sorunlar çıkar.

59. Korkağın gözleri çift görür

Айсан хүнд аргал хөдлөх

Aisan hünd argal hödlöh

Korkak insana tezek bile kımıldar görünüir: Korktuğu insan her şeyi abartarak görür ve küçük şeylerden bile korkar.

60. Eğri ağaç doğrulur, ama eğri insan doğrulmaz

-Can çıkmayınca (çıkmadan) huy çıkmaz

-Huy canın altındadır

-Huylu huyundan vazgeçmez

Авирын согтуу гардаггүй,

Архины согтуу гардаг

Аvirin согтуу гардаггүй,

Арhim согтуу гардаг

Kişiliğin sarhoşluğu çıkmaz, içkinin sarhoşluğu çıkar: Kötü insan sarhoş ise onun içki sarhoşluğu çıkar ama kötü huyu hiç değişmez.

61. Dokuzu ver, onu kurtar

Авснаа мартвал адгийн шинж,

Эргүүлж өгөх нь эрхэм шинж

Avsnaa martval adgin şinj,

Ergüülj ögöh ni erhem şinj

Aldığını unutmak kötü insanın huyu, geriye vermek saygın insanın huyu: Birisinden borç aldıysa unutmadan geri vermek gerek.

62. Dokuzu vermeyince onu kurtaramazsın

Авахыг мэдвэл өгөхөө мэд,

Өгөхийг мэдвэл авахаа мэд

Avahıg medvel ögöhöö med,

Ögöhiig medvel avahaa med

Almayı biliyorsan vermeyi bil, vermeyi biliyorsan almayı bil: Bu da yukarıdaki atasözüne aynı anlamındadır. Bu şekilde de söyler. ‘Vermeyi biliyorsan almayı bil’ bunun anlamı birine bir şey verebilir ama geri almayı da unutma demek.

63. Elden çıkan ele girmez

Зээлүүлсэн юм гээсэнтэй адил

Zeelüülseñ ym geesentei adil

Ödünç verdiğin şey, kaybettiğinle aynıdır: Borç vermek kaybetmeye benzer.

64. Öfke gelir göz kararır, öfke gider yüz kızarır

Öfkeyle kalkan zararlar oturur.

Уур мунхагаар эхэлж,

Гэмшлээр төгсдөг

Uur munhagaar ehelj,

Gemşleer tögsdög

Öfke akılsızlıkla başlayıp pişmanlıkla biter: Öfkeli kişi aklını kaçırmış gibi davranır ve öfke geçince yaptıklarından pişman hale gelir. Yani öfke iyi bir şey değil ve öfkeli zamanda bir şey yapma.

65. Baskıdaki altından askıdaki salkım yeğdir

Зааны сүүл болохоор

Оготны толгой бол

Zaani süül bolohoor

Ogotni tolgoi bol

Filin kuyruğu olmaktansa, farenin başı olmak yeğdir: Zengin ve kuvvetli birinin hizmetçi olmaktansa kendi başının yönetmen olması daha iyidir. Yani başkasının altına çalışmak yerine kendin küçük olsa da dükkanı açmak iyi anlamında.

66. Bey de ölür aptal da

İş olacağına varır

Уйлах болбол нүдтэй нүдгүй ч уйлдаг,

Үхэх болбол юмтай юмгүй ч үхдэг

Uilah bolbol nüdtei nüdgüi ç uildag,

Üheh bolbol ymtai ymgüi ç ühdeg

Ağlanacak olunursa gözü varsa da yoksa da ağlanır, ölünecek olunursa engel olsa da olmasa da ölünür: Her şey olacağına varır anlamında.

67. Avare gezmekten, aylağa işlemek yeğdir

Зүгээр суухаар зүлгэж суу,

Гөлийж суухаар ярилцаж суу

Zügeer suuhaar zülgej suu,

Göliij suuhaar yriltsaj suu

Tembel oturmaktan temizlenip otur, boş oturmaktan konuşup otur: Tembellik yapıp boş boşuna oturmak yerine küçücük olsa da bir işle uğraş.

68. Çizgiden çıkma, sıradan ayrılma

Усыг нь ууж,
Ёсыг нь дагах
Usig ni uuј,
Yosig ni dagah

Suyunu içip, kurallarını takip etmek: İnsan bir başka topluluğa giderse oradaki kurallarına göre hareket etmek gerek.

69. Kocalmış kurt, köpeğe gülünç olur

Kurt kocayınca köpeğin maskarası olur

Хөгшдийг бүү шоол,
Хүүхдийг бүү шоол
Нөгшдииг бүү şool,
Нүүхдииг бүү şool

İhtiyarla alay etme, çocuklarla dalga geçme: İnsan yaşlandığında gençlerin gülünç olur. Ve yaşlılara gülme sen de yaşlı olursun.

70. Adam adam eyleyen paradır, parasız adamın yüzü karadır

-Adamın (insanın) kötüsü olmaz, meğer züğürt ola

-Paran varsa cümle alem kulun, paran yoksa tımarhane yolun

Баян явахад бүгдээр садан,
Барагдаад ирэхэд бүгдээр дайсан
Баун увахад бүгдеер садан,
Baragdaad irehed бүгдеер daisan

Zengin iken herkes akraba, parasız iken herkes düşman: Zengin iken insanlar hemen dost olur güzel davranır ama fakir olunca herkes düşman gözle bakmak. Yani maddi duruma bakarak dostluk kurma.

71. Varlığa güvenen, darlığa düşer

Баян нэг шуурганд,
Баатар нэг суманд
Баун neg şuurgand,

Baatar neg sumand

Zengin bir fırtınayla, kahraman bir okla (yok olur): Zengin kişilerin mal bir gün felakete uğrayıp bir anda yok olabilir. Yani hep öyle kalmaz değişebilir. Bir de buna benzer anlamında olan atasözü de var ‘Баян гэгч байнга биш, баатар гэгч үргэлж’ ‘zengin olmak devamlı değil, kahraman olmak da sürekli değil’.

72. Gelen göçer, konan geçer

Цаг цагаараа байдаггүй

Цахилдаг хөхөөрөө байдаггүй

Tsag tsagaaraa baidaggüi

Tsahildag höhöörөө baidaggüi

Zaman zamanda durmaz, süsen çiçeği mavi renginde durmaz: Hayatta olan her şey hep aynı kalmaz her zaman değişir.

73. Paran çoksa dostun da çoktur

Баяжихад ах дүү

Үгүйрэхэд өст дайсан

Bayjihad ah düü

Ügüirehed öst daisan

Zenginleşince ağabey, kardeş, yoksullaşınca dost, düşman: Zengin iken insanlar hemen dost olurlar, ama yoksul olunca kaçıyorlar. Yani zengin isen dostun çok demektir.

74. Boş yere öfkelenmek, kendi kendini sıkıntıya sokmak demektir.

Keskin sirke küpüne zarar.

Ууртай хүн,

Өөрийгөө тамлах

Uurtai хүн,

Ööriigөө tamlah

Öfkeli insan kendine eziyet eder: Sinirlemek kendi kendine veren acıdır.

75. Huylu huyundan vazgeçmez

Хүний сайхан хүнд наалдахгүй

Hünii saihan хүнд naaldahgüi

İnsanın iyiliği başkasına yapışmaz: Kötü biri aniden iyi huylu olamaz bunun gibi iyi huylunun huyu da kaybolmaz. Yani iyi huylu insan huyundan vazgeçmez.

76. Başkasına güvenme, bileğine güven

**Эр хүнийг итгэхээр,
Эрхий хуруундаа итгэ
Er hūniig itgeheer,
Erhii huruundaa itge**

Adama güvenmek yerine başparmağına güven: Güvensiz birine güven vermek yerine kendine güvenmek daha iyi.

77. Cahile söz/laf anlatmak deveye hendek atlatmaktan güçtür/zordur

-Arsızın yüzüne tükürmüşler, yağmur yağıyor demiş /s.230/

**Муу хүнд үг хэлсэн,
Манханд ус хийсэн адил
Muu хүнд үг helsen,
Manhand us hiisen adil**

Kötü insana söz söylemek, kuma su dökmekle aynıdır: Kuma su dökünce hemen emer bunun gibi kötü insana söz söylemek hiçbir işe yaramaz.

Sonuç

'Moğol Atasözleriyle Türkiye Türkçesi Atasözlerinin Karşılaştırılması' başlıklı bu çalışmada Türkçe atasözleri için Metin Yurtbaşı'nın '*Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*' ve Moğolca atasözleri için Zayabaatar.D, Ş.Çoimaa'ların '*Mongol züir tsetsen ügiin gurban myangan deej*' sözlükleri esas kaynak olarak, H.Arif'in '*Örnekli Açıklamalı Atasözleri*', O.Aydın'ın '*Tarih Boyunca Türk Atasözleri*', Ö.A.Aksoy'un '*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*' ve H.Akim'in '*Mongo lzüir tsetsen ügiin tovç tailbar toli*', G.Erdene-Çöçir'in '*Zarim züir ügiin tovç tailbar*', N.Dambasüren'in '*Mongol ardin züir üg*' gibi çalışmaları ise yardımcı kaynak olarak kullanılmıştır. Türkçe ve Moğolca taranan binlerce atasözlerinden benzerlik arz eden 179 atasözü incelemeye tabi tutulmuştur. Bunların 175'ü atasözü, 4'ü deyimden oluşmaktadır. Birkaç deyim (4 deyim) buraya dâhil edilmesi Moğolcada atasözü olan ifadenin Türkçe karşılığının deyim olmasıdır. Örneğin: 'Burnunu sokmak' (667s) deyimine denk gelen Moğolca atasözü 'Danhruu tolgoigoo bvv hii, togooruu hoshuugaa bvv dvr' 'Çaydanlığa kafanı, tencereye burnunu sokma. (87s)' gibi.

İncelenen 179 atasözünden hem biçim hem anlam yönünden bezer 51, biçim yönünden kısmen, anlam yönünden aynı olanlar 49 ve biçim yönünden benzemeyen, anlam yönünden aynı olan 79 atasözü tespit edilmiştir. Biçimleri bazen tam, bazen kısmen benzeyip bazen farklı olsa da hepsinin anlamları aynıdır, ortaktır.

Tespit edilen atasözlerinin muhtevasına bakıldığında her iki dilde büyüğe saygı, kendinde var olanla yetinmek, başkasının malına göz dikmemek, başkasının hayatına karışmamak, iyiliğin, adaletin öne çıkarılması gibi evrensel olguları teşvik eden örneklerle birlikte farklılık gösteren ulusal egemenlik ve inançla ilgili olguları da içermektedir.

Bu iki dildeki atasözlerinin karşılaştırılmasının sonucunda ortaya konulan benzerlik, söz konusu iki milletin ortak kökten türediğini ispatlamaya yetmemekle beraber kültür akrabalığının ne denli güçlü olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- AKSOY Ömer Asım. *Atasözleri, Deyimleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1962
1988.
- AKSOY Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: TDK
- AYDIN Oy, *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1972.
- AYHAN Göksan, *Türk Dünyası Atasözleri I Azerbaycan Atasözleri Reşid Rahmeti Arat İçin*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1966.
- ARİF Hikmet Par, *Örnekle Açıklamalı Atasözleri*. İstanbul: Serhat Yayın, 1988.
- AHMET Temir, «Moğolca ile Türkçe İlişkileri .» *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* (1989).
- B.Ariunbolor, A.Yaşar, L.Natsag. *Türk-Mongol, Mongol-Türk tol'* . Mönhiin üseg Yayın, 2008.
- . «Türk ve Gürcü Deyim ve Atasözlerinin Karşılaştırılması.»
- CEYLAN ,Emine, *Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri*. Ankara : Simurg, 1996.
- İlhan Başgöz,. *Bir Atasözümüzün Yedi Yüz Yıllık Tarihi, İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1995.
- ÇELİK ŞAVK, Ülkü, *Kırgız Atasözleri*. Ankara: TDK Yayınları, 2002.
- ÇOBANOĞLU, Özkul, *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay, 2004.
- DİLEK İbrahim, «Altay Türklerinin Ata Sözlere.» *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (1996).
- D.Tserensodnom. *Mongol aman zohioliin tailbart deej biçig* . Ulaanbaatar: Tod biçig, 2011.
- . *Mongol ulsın şinjleha uhaan* . 2009.
- D.Zayabaatar, Ş.Çoimaa. *Mongol züir tsetsen ügiin gurvandan myangan deej*. Ulaanbaatar, 1999.
- GÜL Bülent, «Moğolistan Halk Cumhuriyetinde Türklük Bilimi .» *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (2003).
- . «Türkiye'de Altayistik Alanında Yapılan Çalışmaların Açıklamalı Kaynakçası Üzerine bir Deneme .» *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (1999).
- . «Türkiye'de Mongolistik Araştırmaları .» *Altaica II* (2002).
- GÜL Bülent, *Moğol Atasözleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2010.

- EREN Hasan, *Moğol Dilleri* . Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1976.
- ELÇİN, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş 2.b.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1986.
- Ercilasun, A.B. Akkoyunlu,Z. *Kaşgarlı Mahmud Divanı Lügati't-Türk Giriş - Metin - Çeviri- Notlar- Dizin* . Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları , 2015.
- HATAGİN Akim, *Mongol züir tsetsen ügiin tovç tailbar toli*.
- L.Bold, J.Bat-İredüi. *Töv Aziin Nüüdelçdiin Biçig Üsgiin Tovçoon* . Ulaanbaatar, 2001.
- N, Poppe. *Mongolian Language Handbook, Language Handbook Series*. Washington , 1970.
- MEHMET Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi* . Ankara: Engin Yayınevi, 1998.
- MUHİTTİN Bilgin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2006.
- METİN Karadağ,. *Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri*. Ankara: Karşı Yayınları, 1995.
- OSMAN Fikri Sertkaya, «Eski Türk Atasözleri üzerine .» *Şükrü Elçin Armağanı Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi 1* (1983).
- . «Türkiye ve Mongolistik .» *Gazi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (2012).
- ÖZÖN, Mustafa Nihad, *Türk Atasözleri* . İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1956.
- P.Horloo. *Mongol aman zohiol dahi ardın surgan hümüüjüüleh uhaan* . Mongol bembisan, 2002.
- PERTEV Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı* . İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1992.
- . *Mongol ardın züir tsetsen ügüüd ba on'soguud*. Ulaanbaatar, 1965.
- SOYSAL Pınar, «Türkiye ve Azerbaycan Sahalarında At ile ilgili Karşılaştırmalı Atasözleri.» (2019).
- S.Dulam. *Mongol aman zohioliin onol 1* . Ulaanbaatar: Ulaanbaatar pres, 2016.
- Sampildendev, H. *Mongol aman zohioliin tovçoon*. Ulaanbaatar, 2001.
- Ş.Gaadamba. *Mongolın Nuuts Tovçoo* . Ulaanbaatar: Ulsın hevleliin gazar, 1990.
- Şagdarsüren, Ts. *Mongolçuudın biçig üsgiin tovçoon*. Ulaanbaatar, 2001.
- ŞAHİN Ahmet Bahadır,. «Türk ve Gürcü Deyim ve Atasözşew.»
- ŞAHİN Hatice, «Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Atasözleri Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi .» *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (1999).
- . «Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Atasözleri Üzerinde bir Karşılaştırma Denemesi .» *Akademik Araştırmalar Kasım- Ocak* (2006).
- . «Türk Atasözlerinde Kadın .» *Akademik Araştırmalar Dergisi* (2006).

- Ts.Şagdarsüren. *Mongolçuudın Üseg Biçigiin Tovçoon* . Ulaanbaatar , 2001.
- Tsevel, Ya. *Mongol Helnii tovç tailbar tol'*. Ulaanbaatar, 1966.
- TEMİR Ahmet, *Moğollar* . Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1976.
- TEMİR Ahmet, «Türkçe ile Moğolca Arasındaki İlgiler .» *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* (1955).
- TEMİR Ahmet, «Moğolca ile Türkçe İlişkileri .» *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* (1989).
- TÜRKÖNE, Ayşe Selva. «Türk, Moğol ve Kore Atasözlerinde Kadın.» (2018).
- TUNA Osman Nedim, *Altay Dilleri Teorisi*. 1983.
- TUNCER Gülensoy, *Altan Topçi (Moğol Tarihi)*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları, 2008.
- . «Moğollar'ın Gizli Tarihi Üzerindeki Çalışmalar .» *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* (1986).
- . «Mongolistik Üzerine Türkiye'de Yapılan Yayınlarla ilgili bir Bibliyografya Denemesi .» *Bibliyografya-Kitap Haberleri Bülteni* (1973).
- . «The Mongolian Studies in Turkey and the Turkish and Mongolian Languages .» *Türk Kültürü Araştırmaları* (1992).
- VALENTİNA Karpova, «Türkçe-Rusça eş değer atasözleri üzerine inceleme.» (tarih yok).
- Wolfgang, Mieder. *Proverbs a Handbook* . London: Greenwood Press, 2004.
- YURTBAŞI Metin, *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*. Ankara, 1994.
- ZHUMABEKOV Kuanysh, «Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde hayvan adı içeren atasözleri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma.» (2019).

